

**साँस्कृतिक महत्व भएका प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाहरूको
अभिलेख: मुस्ताङ, घरपम्फोङ-३, स्याङ्मा थकाली आदिवासी
जनजाति संस्कृतिमा आधारित अध्ययनको प्रतिवेदन
(समुदायमा आधारित अनुगमन र सूचना प्रणाली)**

अप्रिल २०२६ (२०८३ वैशाख)

स्याङ गाउँ । तस्बिर: दावा तेन्जी योल्मु

समुदायमा आधारित अनुगमन र सुचना प्रणाली (सिचिमिस)

प्रकाशक	नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ, जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रम पो.ब.नं. १७३४, महाराजगञ्ज, काठमाडौं, नेपाल
फोन	००९७७-०१-४५१५३७६
Email	info@nefinclimatechange.org, Website: www.nefinclimatechange.org
सर्वाधिकार	© प्रकाशकमा सुरक्षित ।
मुख्य अनुसन्धानकर्ता र नेपाली अनुवाद अनुसन्धान र फोटो	अरुण राई दावा तेन्जी योल्मु
प्रकाशन प्रति	५० प्रति
प्रकाशन मिति	बैशाख २०८३
ISBN	978-9905-0-0480-1
डिजाइन तथा लेआउट	बासुदेव श्रेष्ठ (मोबाइल: ९८४१२५८६८१)
मुद्रण	मिडिया नेपाल, बागबजार, काठमाडौं ।

यो पुस्तकको सर्वाधिकार प्रकाशकमा सुरक्षित गरिएको छ । साथै, यस पुस्तकको कुनै पनि अंश वा भाग प्रकाशकको अनुमतिबाहेक छायाँकपी वा पुनः प्रकाशन गर्न पाइने छैन ।

प्राक्तथन

आदिवासी जनजातिहरूको भिन्न र विशिष्ट विश्वदृष्टिकोण र ज्ञान प्रणालीको निरन्तरताको लागि साँस्कृतिक महत्व भएका प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाहरूको अभिलेखीकरण गर्नु एक महत्वपूर्ण कार्य हो। जलवायु परिवर्तन लगायत अन्य विविध कारणले आदिवासी जनजातिको साँस्कृतिक सम्पदा र प्राकृतिक स्रोत बिनाश हुँदै गएको छ। यो अभिलेखले स्याङ्का तिन गाउँले थकाली आदिवासी जनजाति, नेपाल सरकार र अन्य सरोकारवालाहरूलाई ती सम्पदा र स्रोतहरूको संरक्षण गर्न र पुस्तान्तरणका लागि दिगो रूपमा जोगाई राख्न मद्दत पुऱ्याउनेछ। अतः यो प्रतिवेदन तयार गरी जैविक विविधता र आदिवासी जनजातिको संस्कृतिको संरक्षणमा योगदान पुऱ्याउनु भएकोमा म स्याङ्का थकाली आदिवासी जनजाति, वातावरणका लागि युवा सञ्जाल र नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु।

निमा लामा ह्योल्मो

अध्यक्ष

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ

कृतज्ञता

साँस्कृतिक महत्व भएका प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाहरूको अभिलेख कार्यमा हामीलाई विश्वास गरी आफ्नो संस्कृति, परम्परा, अनुभव, ज्ञान र जीवनशैलीहरूलाई यस अभिलेखमा समावेश गर्न अनुमती दिनुका साथै यस कार्यमा सहयोग गरिदिनुभएकोमा स्याङका थकाली आदिवासी जनजातिप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं । आदिवासी जनजातिको क्षेत्रमा काम गर्न प्रेरित गर्नुहुने आदिवासी अग्रज, उहाँहरूको अभियान र संघर्षप्रति हामी कृतज्ञ छौं । यस कार्यमा सहयोग गर्नुहुने GEF-7 समावेशी संरक्षण पहल (आईसीआई), आइयुसियन (IUCN) को प्राविधिक सहयोग, नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ संघिय परिषद सचिवालय, संघिय परिषदका सदस्यहरूलगायत सम्पूर्णलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं । यस कार्यका लागि स्याङ-३ का गाउँमुखिया सुक बहादुर थकाली, प्रथाजनित संस्था उइमेनका अध्यक्ष शान्ता थकाली, युवा क्लबका अध्यक्ष सुमन थकाली, सामाजिक परिचालक शान्ता थकाली, मुख्य अनुसन्धानकर्ता अरुण राई, अनुसन्धानकर्ता दावा तेन्जी योल्मु, बिमल सारु र जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमको सम्पूर्ण व्यक्तित्वहरूलाई पनि यो महत्वपूर्ण कार्यका लागि विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौं ।

टुङ्ग भद्र राई

निर्देशक

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ

जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रम

विषयसूची

अध्याय एक: परिचय

१.१. पृष्ठभूमि	६
१.२. उद्देश्य	६
१.३. अध्ययन क्षेत्र	७

अध्याय दुई: अध्ययन विधि

२.१. नमूना छनोट रणनीति	८
२.२. तथ्यांक संकलन	९
२.३. तथ्यांक प्रमाणीकरण	९
२.४. नैतिक पक्षहरू	१०

३. अध्याय तीन: नतिजा र विश्लेषण

३.१. प्रमुख वनस्पति तथा जीव प्रजातिहरू	११
३.२. सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण वनस्पति र जीव प्रजातिहरू	११
३.३. सांस्कृतिक स्थलचिन्ह तथा सम्पदा स्थलहरू	१२
३.४. प्रथाजनित शासकीय प्रणाली	१३
३.५. परम्परागत ज्ञान तथा जीविकोपार्जन	१५
३.६. पारिस्थितिकीय-सांस्कृतिक नक्साङ्कन	१५
३.७. मौसमी पात्रो	१७

४. अध्याय चार: निष्कर्ष

तालिकाहरू

तालिका १: सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण वनस्पति प्रजातिहरू	१९
तालिका २: सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण जीव प्रजातिहरू	१९

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: सहभागीहरूको सूची	१९
अनुसूची २: प्रमुख वनस्पति तथा जीव प्रजातिहरूको सूची	२०

अध्याय एक: परिचय

१.१. पृष्ठभूमि

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ-जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमले हाल साइनो परियोजना कार्यान्वयन गरिरहेको छ। परियोजना अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण संघ (आईयूसीएन) मार्फत GEF-7 समावेशी संरक्षण पहल (आईसीआई) को आर्थिक सहयोगमा गण्डकी प्रदेशका मनाङ, मुस्ताङ, लमजुङ र कास्की जिल्लाअन्तर्गत आदिवासी जनजाति बाहुल्य १० विभिन्न स्थानमा सञ्चालन भइरहेको छ।

परियोजनाअन्तर्गत सन् २०२५ को मार्च महिनामा गण्डकी प्रदेश, मुस्ताङ जिल्लाको घरपफोड गाउँपालिका वडा नं.३, मा अवस्थित स्याङ गाउँमा समुदायमा आधारित अनुगमन र सूचना प्रणाली (सीबीमीस) अध्ययन सम्पन्न गरियो। स्थानीय आदिवासी जनजातिको आत्म-निर्णयको अधिकार, प्रथाजनित शासन प्रणाली, तथा पुख्र्यौली भूमि र प्राकृतिक स्रोतसाधनको सामूहिक संरक्षणको सिद्धान्तका आधारमा उक्त अध्ययन गरिएको थियो। अध्ययनले स्थानीय आदिवासी जनजाति समुदायलाई आफ्ना भूक्षेत्रहरूको पारिस्थितिकीय तथा सांस्कृतिक अखण्डता अभिलेखन गर्न पूर्ण र प्रभावकारी रूपमा सहभागी गराउने उद्देश्य राखेको थियो।

स्याङ गाउँ। तस्बिर: दावा तेन्जी योल्मु

यस प्रतिवेदनमा समुदायमा सञ्चालन गरिएको उक्त अध्ययनका प्रमुख निष्कर्षहरू प्रस्तुत गरिएका छन्। यसले पारिस्थितिकीय तथा सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण वनस्पति र वन्यजन्तु प्रजातिहरू, स्थानीय रूपमा मूल्यवान प्राकृतिक स्रोतसाधनहरू, धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदास्थलहरू, साथै समुदायले संरक्षण गर्दै आएको परम्परागत ज्ञान, सीप, परम्परा र सांस्कृतिक मूल्य-मान्यताहरूलाई दस्तावेजीकरण गरेको छ। यी कुराहरू वातावरणीय दिगोपनका लागि मात्र महत्वपूर्ण नभई, स्थानीय आदिवासी जनजाति समुदायको सांस्कृतिक पहिचान, विश्वदृष्टिकोण तथा जीवनशैलीसँग अभिन्नरूपमा जोडिएका छन्।

१.२ उद्देश्यहरू

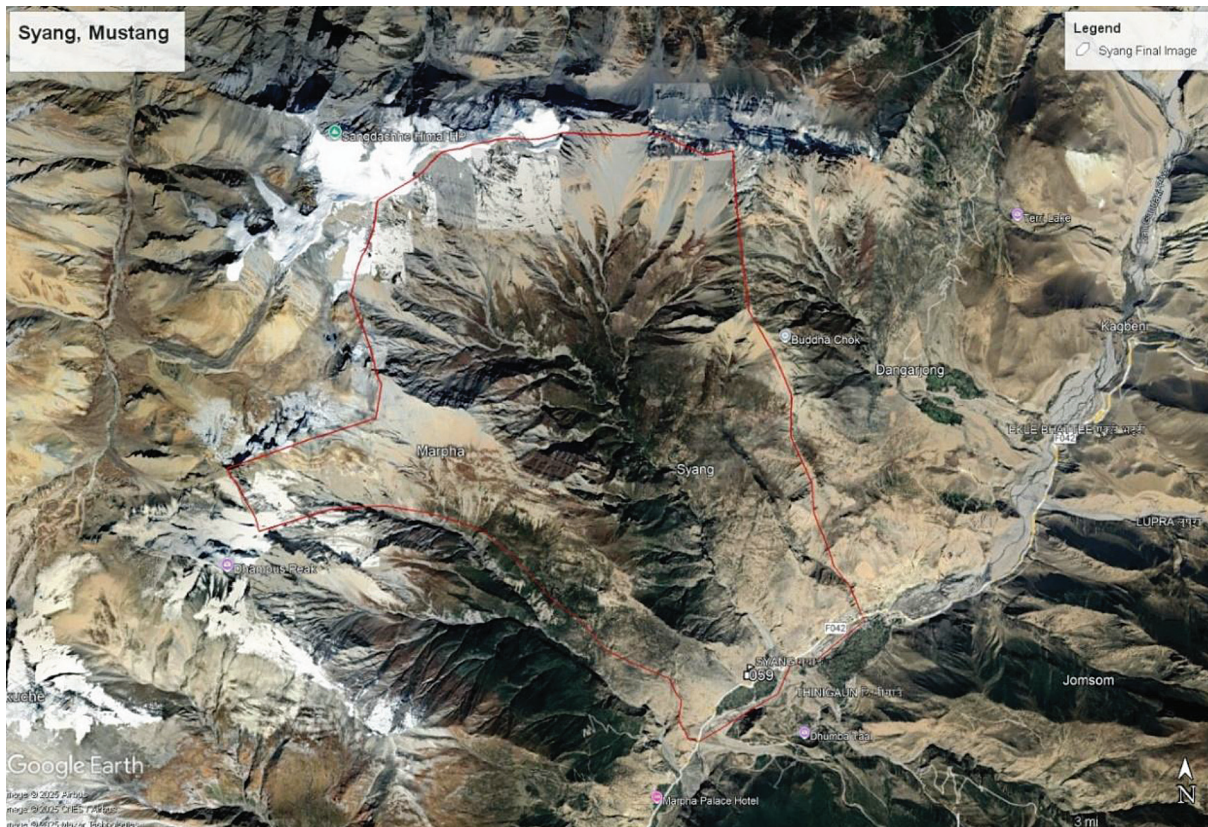
अध्ययनका उद्देश्यहरू

- अध्ययन क्षेत्रका आदिवासी जनजाति समुदायका लागि सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण स्थानीय वन्यजन्तु प्रजाति र सम्पदास्थलहरूको पहिचान तथा अभिलेखन गर्नु।

- प्रथाजनित शासन प्रणाली, परम्परागत ज्ञान, आदिवासी जनजातिका जीविकोपार्जनसम्बन्धी अभ्यासहरू साथै समुदायको सांस्कृतिक पहिचान र दैनिक जीवनसँगको तिनीहरूको अन्तरसम्बन्ध अभिलेखन गर्नु ।
- परियोजना क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि समुदायको सक्रिय सहभागितामा आदिवासी जनजाति दृष्टिकोणसहितको तथ्यांक संकलन गर्नु ।

१.३ अध्ययन क्षेत्र

यो अध्ययन नेपालको गण्डकी प्रदेशको मुस्ताङ जिल्लाको घरपभोङ गाउँपालिका वडा नं.३, मा अवस्थित स्याङ गाउँमा गरिएको हो । अध्ययन क्षेत्र साबिकको मार्फा गा.वि.सं. वडा नं. ५ देखि ९ अन्तर्गत पर्दछ । कूल ७२.०४ वर्ग किलोमिटरमा फैलिएको यस गाउँ भौगोलिक रूपमा २८° ४६'२९" उत्तर अक्षांश र ८३° ४२'२४" पूर्व देशान्तरमा अवस्थित छ । यो गाउँ एक उच्च पहाडी भूभाग हो । यहाँको हावापानी चिसो मरुभूमिको जस्तो छ । यस क्षेत्र जैविक विविधताको हिसाबले निकै धनी छ । यी विशेषताहरू ले स्याङलाई पर्यावरणीय र सांस्कृतिक दृष्टिकोणबाट एक महत्वपूर्ण मानिन्छ । गाउँपालिकाको तथ्याङ्कअनुसार यस क्षेत्रको कुल जनसंख्या केवल १,०८५ रहेको छ, जस मध्ये ५८५ पुरुष र ५०० महिला छन् । यहाँ कूल २ ९६ घरधुरी बस्छन् । ती मध्ये प्रायः तीन गाउँले थकाली आदिवासी जनजाति घरपरिवारको बसोबास रहेको छ ।

स्याङ गाउँको गुगल तस्बिर ।

अध्याय दुई: अध्ययन विधि

यस अध्ययनमा अधिकारमा आधारित, सहभागितामूलक अनुसन्धान विधि अपनाइएको छ। यस विधिअनुसार अनुसन्धानका सबै चरणमा स्थानीय स्वामित्व र सांस्कृतिक पक्षलाई ध्यान दिँदै आदिवासी जनजाति महिला, पुरुष र युवासहित समुदायका सदस्यहरूको अर्थपूर्णरूपमा सहभागिता सुनिश्चित गरिएको छ।

अध्ययन शुरु गर्नुअघि स्थानीय समुदायस्तरमा एक प्रारम्भिक बैठकको आयोजना गरियो। बैठकमा समुदायका ज्येष्ठ नागरिक, प्रथानित संस्थाका प्रतिनिधि, स्थानीय जनप्रतिनिधि, महिला र युवा समेत सामेल थिए। बैठकले सामुहिक रूपमा अनुसन्धानको रूपरेखा, उपकरण तथा विधिहरूमाथि छलफल र सहमति गर्नुका साथै अध्ययनमा समेटिनुपर्ने समुदायका प्राथमिकता र नियमहरूसमेत निर्धारण गर्न सामूहिक सहमति र निर्णय प्रकृत्यामा जोड दियो। छलफलमा अध्ययनका प्रमुख विषयहरू, नैतिकता, तथ्यांकको स्वामित्व, तथा व्यवस्थापन लगायतका विषयहरू समेटियो। अन्ततः आदिवासी जनजातिका मूल्य, परम्परा र प्रथासँग मेल खाने सहभागितामूलक अनुसन्धान ढाँचा सह-निर्माण गरियो।

प्रारम्भिक बैठकमा सहभागी हुँदै समुदायका सदस्यहरू। तस्वीर: दावा तेन्जी योल्मु

२.१ नमुना छनोट रणनीति

अध्ययनमा उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरियो। यस विधि अपनाउनुको कारण अध्ययनमा समुदायसम्बन्धी गहिरो ज्ञान भएका र समुदायभित्र महत्वपूर्ण भूमिका व्यक्तिहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्नुथियो। विशेषगरी परम्परागत अगुवा, थकाली परम्परासम्बन्धी ज्ञानका वाहक, समुदायका निर्णयकर्ता, तथा महिला तथा युवाको सहभागितालाई प्राथमिकतामा राखियो। यसले समुदायको ज्ञान प्रणाली, नेतृत्व संरचना, तथा सामाजिक गतिशीलताको विविधता समेट्न मद्दत गर्यो।

अध्ययनमा सहभागी हुँदै समुदायका सदस्यहरू। तस्वीर: दावा तेन्जी योल्मु

२.२ तथ्यांक सङ्कलन

तथ्यांक सङ्कलनका लागि निम्न उपकरण तथा विधिहरूको प्रयोग गरियो:

- जीपीएस उपकरण प्रयोग गरी वनक्षेत्र, पानीका स्रोत, सांस्कृतिक स्थलहरूजस्ता भौगोलिक विशेषताहरूको नक्साङ्कन गरियो। प्रमुख सूचनादाता अन्तर्वार्ता (केआईआई) र लक्षित समूह छलफल (एफजीडी) विधिको प्रयोग गरि तथ्यांक संकलन गरियो। यसका लागि प्रश्नावली तयार गरि प्रयोग गरियो।
- पारिस्थितिकीय-सांस्कृतिक नक्साङ्कन विधि अपनाई समुदायका अगुवा, महिला तथा युवा एवं अन्य प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा पवित्र स्थल, सांस्कृतिक चिहान, जैविक विविधता क्षेत्र आदि नक्साङ्कन गरियो।
- मौसमी पात्रोको प्रयोग गरि कृषि, खाद्य सङ्कलन, जलवायु ढाँचा, संस्कार-अनुष्ठान, तथा वनस्पति-जनावरको मौसमी व्यवहार अभिलेखन गरियो।
- द्वितीयक स्रोतहरूको समीक्षा गरि जनसांख्यिकीय विवरण, कानुनी ढाँचा, तथा स्थानीय समुदायसम्बन्धी सामाजिक नियमहरूसम्बन्धी सामग्री आदिको अध्ययन गरियो।

२.३ तथ्यांक प्रमाणीकरण

बर्हिगमन बैठकमा सहभागीपश्चात् समुदायका सदस्यहरू। तस्वीर: दावा तेन्जी योल्मु

तथ्यांक प्रमाणीकरणका लागि समुदायसँग अध्ययनको अन्त्यमा बर्हिगमन बैठक सम्पन्न गरियो। बैठकमा अध्ययन क्रममा देखिएका प्रारम्भिक तथ्य एवं निष्कर्षहरू, नक्सा, मौसमी पात्रो र अन्य जानकारी समुदाय समक्ष प्रस्तुत गरियो। त्यस अवसरमा समुदायका सदस्यहरूले अध्ययन उजागर गरेका तथ्य एवं नतिजाहरूबारे पुनः आफुलाई लागेका कुराहरू सकृयतापूर्वक राख्नुका साथै छुटेका विवरण र परिमार्जन गर्नुपर्ने विषयहरूबारे प्रष्टीकरण प्रदान गरे। आदिवासी जनजातिका तथ्यांक सार्वभौमिकताको सिद्धान्तको हिसाबले यस खालको अभ्यास निकै नै महत्वपूर्ण थियो। यसले अध्ययनका निष्कर्षहरू समुदायका प्राथमिकता एवं सौँचअनुरूप भएको मात्र सुनिश्चित नगरि ती निष्कर्षहरूप्रति समुदायको विश्वसनीयता र स्वामित्व रहेको प्रमाण गयो।

२.४ नैतिक पक्ष

अध्ययनले स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी (एफपीक) को पद्धति पालना र सहभागी समुदाय सदस्यहरूको अधिकार र स्वतन्त्रताको सम्मान गर्‍यो । समुदाय सदस्यहरूलाई अग्रिमरूपमा अध्ययनको उद्देश्य, तथ्यांकको प्रयोग, तथा मञ्जुरी रोक्न वा फिर्ता लिन पाउने अधिकारबारे स्पष्ट जानकारी प्रदान गरियो । उनीहरूको व्यक्तिगत र सामूहिक मञ्जुरी दुवै लिइयो । अध्ययनलाई बाह्य व्यक्तिहरू समुदायभित्र आएर तथ्यांकहरू लिएर जाने किसिमको नभई एक सहकार्यात्मक कार्यको रूपमा विकास गरियो ।

यसरी, अध्ययन केवल बाह्य अनुसन्धान विधि नभई, समुदाय-नेतृत्वमा आधारित पहलको रूपमा स्थापित गरियो । अध्ययनले स्थानीय आदिवासी जनजाति समुदायमा निहित परम्परागत ज्ञानको संरक्षण, प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण, तथा आदिवासी जनजातिका अधिकार र आत्म-निर्णयको प्रवर्धन गर्ने अवसर प्रदान गर्‍यो ।

अध्याय तीन: नतिजा र विश्लेषण

३.१ मुख्य वनस्पति तथा जीव प्रजातिहरू

स्याङ जैविक विविधयुक्त गाउँ हो । यहाँ प्रकृति र स्थानीय थकाली आदिवासी जनजाति समुदायको सांस्कृतिक-आध्यात्मिक जीवन एकापसमा गहन रूपमा जोडिएका छन् । यहाँ काठका विभिन्न प्रजातिहरू पाइन्छन् । त्यस्तै यहाँ गैरकाष्ठ वन उपज पैदावर, दाउरा, जडीबुटी, भाडी, चराचुरुङ्गी र वन्यजन्तुहरू पनि पाइन्छन् । यी विविध वनस्पति प्रजातिले समुदायको जीवनपद्धति र पहिचान दुवैमा ठूलो भूमिका खेलेका छन् । पासिकी भनेर चिनिने जुनिपर र खेल्सिड भनिने भोजपत्रजस्ता पवित्र वनस्पतिहरू दैनिक पूजाआजा र धार्मिक संस्कारमा अनिवार्यरूपमा आवश्यक पर्छन् ।

यासागुम्बा, जटामासी र कुट्कीजस्ता जडीबुटीहरू ऋतु अनुसार मिलाएर संकलन गरिन्छन् । यी औषधीय वनस्पतिहरू सामान्य रोगहरूको उपचारमा प्रयोग हुन्छन् । यसले पुस्तौँदेखि चल्दै आएको जडीबुटीमा आधारित परम्परागत उपचार पद्धतिलाई भल्काउँछ । स्थानीय समुदायका लागि प्राकृतिक स्रोतहरू केवल व्यवसायिक बस्तु मात्र होइन, उनीहरूको आस्था, पुर्खासँगको सम्बन्ध र सांस्कृतिक जीवनका प्रतिकहरू पनि हुन् ।

त्यस्तै हिउँ चितुवा, खैरो ब्वाँसो र सुनौलो स्यालजस्ता दुर्लभ र संकटमा परेका वन्यजन्तुहरूको उपस्थितिले स्याङको प्राकृतिक समृद्धिको संकेत गर्छ । यी जनावरहरू वातावरणका लागि मात्र होइन, स्थानीय लोककथा, किंवदन्ती र जनविश्वासमा पनि विशेष अर्थ राख्छन् । स्याङका स्थानीयहरू विशेषगरि बुढापाकाहरूसँग वन्यजन्तुको आनीबानी, बसाइँसराइ र वातावरणीय परिवर्तनबारे गहिरो ज्ञान छ, जुन प्रकृतिको सामिप्यमा जीवनयापन गरेर पुस्तौँपुस्ताको अनुभवबाट आएको हो।

स्याङको जैविक विविधता र सांस्कृतिक सम्पदा जोगाइराख्न आदिवासी ज्ञानलाई अभिलेख गर्नु, पुनर्जीवित गर्नु, र संरक्षणका कामहरू स्थानीय समुदायको ज्ञान र अधिकारलाई आधार मानेर अघि बढाउनु अत्यन्तै जरुरी छ । (वनस्पति र जीव प्रजातिको विस्तृत सूची अनुसूचीमा हेर्नुहोस्)

३.२. सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण वनस्पति र जनावर

स्याङको जमिन केवल स्थानीयको बाँच्ने आधार मात्र होइन, उनीहरूको लागि यो एक जीवन्त, आध्यात्मिक भूक्षेत्र हो । यहाँ हरेक बोटबिरुवा र जनावरको आफ्नै सांस्कृतिक अर्थ र महत्व छ । पासिकी (जुनिपर) र खेल्सिड (भोजपत्र) जस्ता पवित्र वनस्पतिहरू वातावरण शुद्धीकरण गर्न र देउदेउतालाई पूजा गर्न धार्मिक कर्मकाण्डमा प्रयोग गरिन्छन् । यी बोटबिरुवाहरू जथाभावी काटिँदैनन् । यिनीहरूलाई काट्दा, संकलन गर्दा पनि पूजाआजा गरिन्छ ।

यासागुम्बा, जटामासी र कुट्कीजस्ता जडीबुटीहरू वर्षको निश्चित समयमा मात्रै सावधानीपूर्वक संकलन गरिन्छन् । यी वस्तुहरू विभिन्न रोगको उपचारमा प्रयोग हुन्छन् । यस्ता उपचार पद्धति मौखिकरूपमा सदियौँदेखि सिकाइँदै र पुस्तान्तरण हुँदै आएका छन् । यसले स्वास्थ्य र प्रकृतिबीचको सम्बन्ध र सन्तुलनबारे समुदायको बुझाई भल्काउँछ ।

यहाँ पाइने कतिपय जनावरहरू स्थानीय थकाली समुदायको आध्यात्मिक र सांस्कृतिक जीवनसँग गहिरो रूपमा जोडिएका छन् । हिउँ चितुवालाई शक्ति र रहस्यको प्रतीकका रूपमा पुजा गरिन्छ । पहिले कस्तुरी र डाँफे जस्ता जनावरका केही अङ्ग कुल पूजा र त्युङ्लुहा जस्ता मौसमी चाडपर्वमा प्रयोग गरिन्थ्यो । समयसँगै केही अभ्यासहरू परिवर्तन भएर गएका छन् । तर पनि सांस्कृतिक स्मृतिको रूपमा रहिआएका छन् । अहिले समुदायभित्र परम्परागत शिक्षा पुनर्जीवित गर्ने र नयाँ पुस्तालाई आफ्नो थातथलो, परम्परागत ज्ञानसँग जोडिरहने चाहना बढ्दै गएको छ ।

सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण वनस्पति प्रजाति

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	सांस्कृतिक प्रयोग
पासिकी (धुपी)	Juniperus indica/ recurva	पुजा, दाहसंस्कारमा धुपको रूपमा प्रयोग, स्थान पवित्र र शुद्ध गर्छ भन्ने विश्वास
खेल्लिड	Betula utilis	नागपुजा, प्रसाद पाको पार्न प्रयोग । पवित्रताको प्रतिक
यासागुम्बा	Ophiocordyceps sinensi	परम्परागत औषधी, उपचारमा प्रयोग
जटामासी	Nardostachys jatamansi	आध्यात्मिक शुद्धीकरण र उपचारमा प्रयोग
कुटकी	Picrorhiza kurroa	कलेजो र पाचन समस्याको उपचारमा प्रयोग, चिसो र सुरक्षात्मक गुण
मराडी	Rheum australe	पुजास्थलमा प्राकृतिक रंगको रूपमा प्रयोग
साडमान	Euphorbia stracheyi	धुप बनाउन प्रयोग
जिम्बु	Allium hypsistum	खोकीको उपचारमा प्रयोग। स्थानीय भान्सामा प्रयोग
तिब्बती धुपी	Juniper tibetica	घरको छानामा बनाइने चांगा भन्ने ठाउँमा पूजा गर्न । खेतमा भूमि पुजामा प्रयोग । दैनिक घर शुद्धीकरणमा प्रयोग ।

सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण जीवजन्तु

नाम	वैज्ञानिक नाम	सांस्कृतिक प्रयोग
लोखर्के	Funambulus penn antii	टाउको सुकाएर पुजामा प्रयोग । खराब ग्रहदशा हटाउने विश्वास
डाफे	Lophophorus impejanus	डाँफेको सिर र प्वाँख फागुनमा हुने त्युडल्हा पर्वमा तीर हान्ने संस्कारमा प्रयोग
हिउँ चितुवा	Panthera uncia	शक्तिको प्रतिकको रूपमा पुजा
हिमालयन कस्तुरी	Moschus leucogaster	मृत्यु संस्कारमा प्रयोग, भाग्य फर्काउने विश्वास

३.३. सांस्कृतिक स्थलचिन्ह तथा सम्पदा स्थलहरू

भुमेथाड (फोला)

थकाली समुदायमा भुमेथाड (फोला) भनेर चिनिने पवित्र धूपीको रुखमा कुल पूजा गर्ने परम्परा छ । यो ठाउँ पुर्खालाई सम्झने र समुदाय भेला हुने मुख्य आध्यात्मिक स्थल हो । वर्षमा दुई पटक सबै समुदाय मिलेर यहाँ कुल पूजा गरिन्छ । यस क्रममा पूजाआजा, प्रसाद चढाउने र सुख-समृद्धि, मेलमिलाप र स्वास्थ्यको कामना गरिन्छ ।

यसका साथै, घर-घरले पनि आफूना आवश्यकता अनुसार व्यक्तिगत रूपमा कुल पूजा गर्ने चलन छ । यसले पुस्तौंदेखि सांस्कृतिक निरन्तरता कायम राख्न मद्दत गरेको छ । यो पूजा सांस्कृतिक पहिचानको एक प्रतिकको रूपमा रहेको छ । प्रकृति र पुर्खाबीचको आध्यात्मिक सम्बन्धलाई मजबुत बनाएको छ ।

चाङ्फुने

चाङ्फुने थकाली समुदायका लागि धेरै पवित्र सांस्कृतिक स्थल हो । यो एउटा गुफा हो । समुदायका पुरुषहरू तीर्थयात्रामा यहाँ आउछन् । उनीहरू घोडा चढेर, पुर्खाका गीत गाउँदै पूजा र कर्मकाण्ड गर्न आउछन् । पुस्तौंदेखि जोगिंदै आएको यो परम्परा साउन महिनामा मनाइन्छ ।

चाङ्फुनेबाट फर्किएपछि समुदायले दुई दिनसम्म चल्ने

खिला मेला मनाउँछन् । यो मेलाले तीर्थयात्राको अन्त्य जनाउँछ । यस अवसरमा सांस्कृतिक कार्यक्रम र भेटघाट गरिन्छ । यात्राका क्रममा गाइने गीतहरू र गरिने सबै कर्मकाण्डले थकाली संस्कृतिको जिउँदो इतिहास भल्काउँछ । यसले वर्तमान पुस्तालाई पुर्खा र भूमिसँग जोडेर राखेको छ ।

तासिल्हाखाड गुम्बा

तासिल्हाखाड गुम्बा स्याङको एक गुम्बा हो । यहाँ बुद्ध जयन्तीको अवसरमा धार्मिक ग्रन्थहरूको पाठ गरिन्छ । यहाँ तीन प्रकारका ग्रन्थ छन्:

- १) हिम (१६ वटा पुस्तक) - हरेक वर्ष पाठ गरिन्छ ।
- २) काङ्युर (१०८ वटा पुस्तक) - तीन-तीन वर्षमा एक पटक ।
- ३) ताङ्युर (२०६ वटा पुस्तक) - सात-सात वर्षमा एक पटक ।

हरेक वर्ष यीमध्ये एउटा समूह छानेर पाठ गरिन्छ र गाउँ परिक्रमा गरिन्छ । यसले समुदायको गहिरो धार्मिक आस्था भल्काउँछ । साथै बौद्ध शिक्षालाई

जोगाइराख्न र नयाँ पुस्तामा ज्ञान सार्न यसले मद्दतगरेको छ । गुम्बा र यहाँ रहेका पवित्र ग्रन्थको संरक्षणका लागि समुदायको निरन्तर सहभागिता र बाह्य सहयोग आवश्यक छ । विशेषगरी गुम्बाको संरचना जोगाउन, पुराना ग्रन्थ सुरक्षित राख्न र आधुनिक प्रभावबीच परम्परागत अभ्यास बचाइराख्न थप सहयोगको खाँचो छ ।

तासिल्हाखाड गुम्बा । तस्वीर: दावा तेन्जी योल्मु

एक जीर्ण अवस्थामा रहेको गुम्बा (बायाँ) र देचेन गुम्बा (दायाँ) तस्वीर: दावा तेन्जी योल्मु

३.४. प्रथाजनित शासन प्रणाली

मुखिया प्रणाली

मुस्ताङ जिल्लाको स्याङ गाउँमा आज पनि मुखिया प्रणाली चलनमा छ । यो थकाली समुदायमा सयौं वर्षदेखि चल्दै आएको प्रथाजनित शासन प्रणाली हो । यस प्रणालीको आफ्नै लिखित नियम छ । यसमा जम्मा सात जना पदाधिकारी हुन्छन्-ठुलो मुखिया, सानो मुखिया, सचिव, दुई जना कोषाध्यक्ष र दुई जना कटुवाल (सन्देशवाहक) ।

मुखिया प्रणालीले समुदायको सामाजिक र सांस्कृतिक व्यवस्थापनमा, विशेषगरी खेतीपाती र सिँचाई व्यवस्थापनमा, महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ। आधुनिक सरकारी कानुनी संरचना आउनु अघि गाउँको प्रशासन चलाउने र विवाद समाधान गर्ने कार्य यही परम्परागत प्रणालीमार्फत गरिन्थ्यो। मुखियाले सिँचाई, खेतीपाती, दाउरा संकलन, र सामाजिक तथा सांस्कृतिक कार्यक्रमसम्बन्धी मुख्य निर्णय गर्छन्। मुखियाका आदेशहरू कटुवाल मार्फत गाउँमा सुनाइन्छ, जसलाई स्थानीय रूपमा 'घोक फेर्ने' भनिन्छ।

अन्तर्वार्ताको क्रममा स्याङको बडाअध्यक्ष फलेन्द्र थकाली (दायाँ)।

हरेक घरका घरमूली पुरुषलाई कुरिया भनिन्छ र उनीहरू मुखियाले बोलाएको बैठकमा अनिवार्य रूपमा सहभागी हुनुपर्छ। साथै, हरेक घरबाट १८ वर्षभन्दा माथिका पुरुषहरू दारो पाङ्चो (धनुष-बाणसहितको सांस्कृतिक पोसाकमा) बनेर उहिमेसँगै त्युङ्लहा पर्वमा सहभागी हुन्छन्। उनीहरू ले पर्वको आयोजना तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी लिन्छन्। परम्परागत रूपमा मुखिया प्रणालीका बैठकमा पुरुषहरूको मात्र सहभागिता हुन्छ।

यसैगरी, स्थानीय सरकारका निर्वाचित अध्यक्ष र सदस्यहरू मुखिया प्रणालीका सल्लाहकार हुन्छन्, जसलाई स्थानीय भाषामा मिचेन भनिन्छ। बडाअध्यक्ष फलेन्द्र थकाली भन्नुहुन्छ, "हामी आधुनिक सरकारी संरचनामा भए पनि, एउटै समुदायका भएकाले मुखिया प्रणालीलाई सम्मान गर्छौं, पालना गर्छौं र सँगै काम गर्छौं। तर विकास योजना र आर्थिक गतिविधिको विषयमा भने निर्वाचित सरकारका निर्णयलाई प्राथमिकता दिइन्छ, त्यसमा पनि मुखियाको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्छौं।" उहाँले थप भन्नुभयो, "अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र परियोजना सञ्चालन भएपछि वन संरक्षण, वन स्रोतको प्रयोग र व्यवस्थापनसम्बन्धी मुखिया प्रणालीको निर्णय गर्ने अधिकार कमजोर भएको छ। यसका कारण समुदाय आफ्नै जमिन र वन स्रोतको पहुँचबाट वञ्चित भएको छ।"

उहिमे प्रणाली

मुखियाकी श्रीमतीलाई मुखिनी (वा थिमिस्या) भनिन्छ। मुखिया प्रणालीका अन्य पदाधिकारीहरूको श्रीमतीहरू मिलेर बनेको समूहलाई उहिमे प्रणाली भनिन्छ। उहिमेको मुख्य भूमिका त्युङ्लहा पर्वका बेला हुन्छ। उनीहरू खेतबारी वरिपरि घुम्दै संस्कृत भल्कने गीत गाउँछन्, जसमा आफ्नो क्षेत्रका देउदेउता र पवित्र स्थलहरूको वर्णन हुन्छ। साथै, पर्व व्यवस्थापनमा पनि उनीहरूको सक्रिय भूमिका हुन्छ। उहिमे प्रणाली पूर्ण रूपमा महिलाहरूको सहभागितामा संचालन हुन्छ। यसमा थकाली समुदायका महिलाहरू मात्र सदस्य हुन्छन्।

तर आधुनिक विकाससँगै आमा समूह जस्ता अनौपचारिक महिला समूहहरू पनि बनेका छन्, जसमा विभिन्न जातजाति र समुदायका महिलाहरू सहभागी हुन्छन्। स्याङमा पनि आमा समूह सक्रिय छ र समाजका धेरै काममा सहयोग गर्दै आएको छ। काम फरक भए पनि, आमा समूहले परम्परागत उहिमे प्रणालीलाई सम्मान गर्ने गरेको अध्ययन सहभागीले बताउँछन्।

सहभागिता र प्रतिनिधित्व

स्याङ गाउँका अधिकांश बासिन्दा थकाली समुदायका छन् । यद्यपि यहाँ केही अन्य समुदायका परिवारहरू पनि बसोबास गर्छन् । स्थानीय सरकारका सबै प्रतिनिधि थकाली समुदायबाटै छन् । यही अवस्था अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र परियोजना संरक्षण समिति जस्ता अन्य समितिहरूमा पनि देखिन्छ ।

३.५. परम्परागत ज्ञान र जीविकोपार्जन

स्याङमा पहिले थकाली भाषा व्यापकरूपमा बोलिन्थ्यो । तर अहिले यसको प्रयोग क्रमशः घट्दै गएको छ । पढाइ र रोजगारीका लागि गाउँ बाहिर जाने नयाँ पुस्ताले यो भाषा सिक्न छोडेका कारण थकाली भाषाको प्रयोगमा कमी आएको छ । यो भाषाको आफ्नै लिपि छैन । तर पछिल्ला वर्षहरूमा घरपभोड गाउँपालिका भित्रका सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ३ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रमका रूपमा थकाली भाषा पढाउन थालिएको छ । यसले नयाँ पुस्तामा भाषा जोगाउने र पुनर्जीवित गर्ने आशा जगाएको छ ।

थकाली समुदायसँग आफ्नै परम्परागत कृषि ज्ञान छ । उनीहरूले परम्परागत खेती प्रणाली प्रयोग गरेर गहुँ, फापर, आलु, जौ, मकै, लसुन, मुला, सिमी र अन्य विभिन्न तरकारीहरू लगाउँछन् । बाली लगाउनु अघि राम्रो उत्पादन होस् भनेर भूमि पूजा (भूमि पूजा) गरिन्छ । यो पूजा सामान्यतया बिउ छर्नु अघि र बाली भित्र्याउनु अघि गरिन्छ ।

महिलाहरू ले रक्सी बनाउने, गलैँचा बुन्ने, र मार्चा, नुनचिया तथा थकाली खाना बनाउने गर्छन् । यी परिकारहरू नेपाली बजारमा लोकप्रिय छन् र थकाली पहिचान बोकेका परम्परागत खानाका रूपमा चिनिन्छन् ।

पहिले स्याङमा थकाली समुदायले सामूहिक रूपमा परम्परागत हिसाबले भूमिको व्यवस्थापन गर्दै आएको थिए । अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र परियोजनाले यसलाई निकै असर गरेको छ । पहिले समुदायले सामूहिकरूपमा हेरचाह गरेको वन क्षेत्र अहिले सरकारी अधिकार क्षेत्रमा परेको छ । यसले विवादको अवस्था सिर्जना गरेको स्थानीय बताउँछन् । त्यस्तै समुदायको स्रोतमा पहुँच पनि घटेको छ । परम्परागत वन संरक्षण अभ्यासहरूलाई कायम राख्न पनि यसले चुनौति थपेको छ ।

पछिल्ला वर्षहरूमा जलवायु परिवर्तनले स्याङको परम्परागत कृषि अभ्यासमा ठूलो असर गरेको छ । वर्षाको ढाँचामा आएको परिवर्तन र निम्न हिउँपातसँगै खेती प्रणाली फेरिँदै गएको छ । परम्परागत घर बनाउने शैली हराउँदै गएको छ । काँक्रिटका घर र आधुनिक डिजाइन प्रयोग हुन थालेका छन् । तल्लो भेगमा मात्र पाइने जसी गाई, बाख्रा र अन्य पशुहरू पनि अहिले स्याङमा पनि पालिन थालेका छन् । स्थानीय बाली उत्पादन घट्दै गएको छ भने नयाँ-नयाँ तरकारी खेती गर्न पनि सम्भव हुँदै गएको छ ।

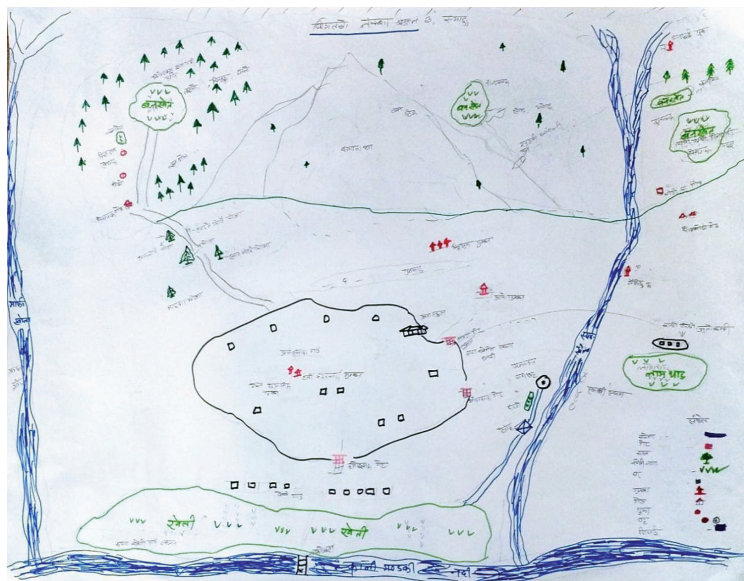
३.६. पारिस्थितिक-सांस्कृतिक नक्सांकन

समुदायका अगुवा, बुढापाका, महिला, युवा, र अन्य सदस्यहरूसँगै बसेर पारिस्थितिक-सांस्कृतिक नक्शांकन सम्पन्न गरे ।

यस अभ्यासमार्फत सहभागीहरूले विगतको स्थानीय पारिस्थितिकीय र सांस्कृतिक अवस्थासँग हालको अवस्था तुलना गर्दै भविष्यमा उनीहरू कस्तो पर्यावणीय एवं सांस्कृतिक अवस्थाको परिकल्पना गर्छन्, सो कुरा समूहकार्य मार्फत नक्शामा उतारियो ।

विगतको स्याङ

विगतमा स्याङ शान्त, हराभरा गाउँ थियो । त्यतिबेला यहाँ सवारी साधन चल्ने सडक थिएन । वरपर वनजंगल थियो । घरहरू सीमित थिए र फरक-फरक परम्परागत बनावटका थिए । त्यस समयमा स्याङको व्यवसायिक

खेती सुरु भएको थिएन । कृषि नै जीवन धान्ने मुख्य आधार थियो । खेती व्यापारका लागि होइन, आफ्नै आवश्यकता पूरा गर्नका लागि गरिन्थ्यो । आर्थिक गतिविधिहरू निकै सीमित थिए । अधिकांश मानिसहरूको जीविकोपार्जन परम्परागत खेती र पशुपालनमै आधारित थियो।

बर्तमानको स्याङ

समयसँगै स्याङमा ठूला परिवर्तनहरू आएका छन् । कालोपत्रे सडक बनेपछि गाउँसम्म पुग्न सजिलो भएको छ । जनसंख्या र घरधुरी दुवै बढेका छन् । पुराना परम्परागत र ऐतिहासिक घरहरूको सट्टा अहिले बिस्तारै आधुनिक घरहरू बन्न थालेका छन् । यसको एउटा मुख्य कारण पछिल्ला वर्षहरूमा धेरै वर्षा हुनु पनि हो, जसले पुराना माटोले बनेका घरहरू टिक्न गाह्रो बनाएको छ ।

स्याङ खेती सुरु भएपछि खेती प्रणाली आत्मनिर्भर खेतीबाट व्यापारिक खेतीतर्फ सरेको छ । अहिले गाउँलेले भोगिरहेको ठूलो समस्या भनेको उच्च दरको बसाइँसराइ हो । राम्रो शिक्षा र रोजगारीको खोजीमा धेरै मानिस गाउँ छोडेर बाहिर गएका छन् ।

यससँगै, परम्परागत शासन प्रणालीको सट्टा आधुनिक सरकारी शासन प्रणाली लागू भइरहेका छन् । जीविकोपार्जनको ढाँचा पनि परिवर्तन हुँदै गएको छ । अहिले खेतीभन्दा पनि पर्यटन र वैदेशिक रोजगारीबाट आउने आमदानीमा मानिसहरू बढी निर्भर हुन थालेका छन् । यसले समुदायको आर्थिक जीवनमा ठूलो परिवर्तन ल्याएको छ । त्यसैगरी, सरकारले गाउँमा निर्माण गरेको शान्ति पार्कले स्याङको सौन्दर्य अझ बढाएको छ । यसले स्याङलाई पर्यटकका लागि आकर्षक गन्तव्य बनाएको छ र समुदायका मानिसहरूका लागि घुमफिर र भेटघाट गर्ने थलो बनेको छ ।

भविष्यको स्याङको परिकल्पना

स्याङका समुदायका सदस्यहरूले वातावरण संरक्षण र दिगो विकासलाई सन्तुलनमा राख्ने भविष्यको कल्पना गरेका छन् । उनीहरूको योजनामा वन पुनःस्थापना गर्ने काम र जडीबुटी रोप्ने कार्यक्रम समावेश छन् । साथै, स्थानीय जडीबुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने सोच पनि छ ।

पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि समुदायस्तरको रिसोर्ट बनाउने योजना विचाराधीन छ । यससँगै, सांस्कृतिक सम्पदा जोगाउन पुराना गुम्बा, मठ र छोट्टेनहरू मर्मत तथा संरक्षणलाई प्राथमिकता दिने लक्ष्य राखिएको छ।

त्यसैगरी, स्थानीय जीविकोपार्जन मजबुत बनाउन दुग्ध प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने र माथिल्लो भेगमा याक पालन तथा प्रजनन केन्द्र खोल्ने योजना पनि छ । यी सबै पहलहरूले वातावरणमैत्री कृषि, दिगो आर्थिक वृद्धि र समुदायको आत्मनिर्भर भविष्य सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य राखेका छन् ।

३.७. मौसमी पात्रो

स्याङको मौसमी पात्रोले गाउँका मानिसहरूले वर्षभरि गर्ने सबै कामको विवरण देखाउँछ । यसमा खेतीपातीसँग सम्बन्धित कामहरू-बिउ रोप्नेदेखि बाली भित्र्याउनेसम्मको पूरा प्रक्रिया समेटिएको छ ।

जस्तै माघ महिना, फागुनमा नयाँ स्याउको विरुवा रोप्ने, मलजल गर्ने र छाँटकाँट गर्ने, आलु गाजर लगाउने, चैत्रतिर मकै, उवा, गहुँ, जौ छर्ने र गोड्ने, बैशाखमा भेडा च्यांग्रा आदि लेकतिर लैजाने, जेठमा जौ काट्ने, असार साउनमा हिउदे बाली भित्र्याउने जस्तै उवा काट्ने, फापर, सीमि लगाउने, भदौमा आलु खन्ने, गाजर निकाल्ने, असोज कार्तिकमा स्याउ टिप्ने, फापर काट्ने, र मंसिर पुसमा स्याउ संकलन गर्ने, गहुँ जौ र उवाको बीउ लगाउने, मल ओसारने आदि कृषिजन्य कार्यहरू गरिन्छन् । यी कार्यहरू ले समुदायको प्राकृतिक चक्रसँग समुदायको जीवन र जिविकोपार्जन कसरी जोडिएको छ भन्ने देखाउँछ ।

यस पात्रोले परम्परागत चाडपर्व र धार्मिक पूजाजस्ता महत्वपूर्ण सामाजिक-सांस्कृतिक गतिविधि कहिले हुने गर्छन् भन्ने कुरा पनि देखाउँछ । पुस माघमा नयाँ वर्ष, त्युङल्हा चाड, खिल्हा जात्रा, चौरीको पिउने मेला, धैक्यैप नाच आदि महत्वपूर्ण छन् । माघे सक्रान्ति, चैते दशैं, असार पन्ध्र, साउने सक्रान्ति, दशैतिहार जस्ता गैरआदिवासी जनजाति चाडपर्वहरू पनि कतिपय समुदायले मनाउने गर्दछ । यी चाडपर्वले समुदायबीचको सामूहिक भावना, एकता र संस्कृति उजागर गर्दछ ।

अध्याय चारः निष्कर्ष

अध्ययनले स्याङको जैविक विविधता, स्थानीय आदिवासी जनजातिमा निहित परम्परागत ज्ञान प्रणाली, समुदायको सांस्कृतिक तथा आध्यात्मिक जीवनबीच गहिरो सम्बन्ध रहेको देखाएको छ। यहाँ पाइने विविध प्रकारका वनस्पति र जीव प्रजातिहरू मध्ये कतिपय प्रजातिहरू सांस्कृतिकरूपमा महत्वपूर्ण रहेका छन्। धूपी र भोजपत्रजस्ता वनस्पति धार्मिक संस्कारहरूमा प्रयोग गरिन्छन् भने जिम्बुजस्ता जडीबुटी परम्परागत उपचार विधिमा प्रयोग गरिन्छन्। त्यस्तै लोखर्के, कस्तुरी जस्ता वन्यजन्तुका अंग र डाँफे चराको प्वाँख आदि स्थानीय थकाली समुदायले विभिन्न संस्कार र सांस्कृतिक कार्यहरूमा प्रयोग गर्छन्। समुदायको लागि प्रकृति केवल स्रोतसाधन प्राप्त गर्ने थलो मात्रै भई उनीहरूको सांस्कृतिक जीवनको एक अभिन्न अंशको रूपमा रहीआएको छ।

स्याङमा भुमेशान, चाङफुने र तासिल्हाखाङ गुम्बाजस्ता महत्वपूर्ण सांस्कृतिक तथा आध्यात्मिक स्थलहरू छन्। मुखिया र उहिमे प्रणालीजस्ता प्रथाजनित संस्थाहरू आज पनि स्थानीय स्रोत व्यवस्थापन र सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षणमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दैरहेका छन्। तर अहिले स्याङका थकाली समुदायको सांस्कृतिक जीवन र प्राकृतिक वातावरणमा परिवर्तनहरूका लहरहरू आइरहेका छन्। जलवायु परिवर्तन, पर्यटन विकास, वैदेशिक राजगारी आदिले कृषि, वातावरणीय सन्तुलन र सांस्कृतिक निरन्तरतामा असर पुऱ्याएको छ। विशेषगरी अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र परियोजना अन्तर्गतका बन्देजकारी संरक्षण नियमहरूले स्थानीय समुदायको स्रोतसाधनमा पहुँच तथा सांस्कृतिक अभ्यास र परम्परामीथको नियन्त्रण संकुचित गरेको छ। नयाँ पुस्ता र सांस्कृतिक चेतनाबीच दुरी बढ्दै गएको छ। स्याङको जैविक विविधता, वातावरणीय सन्तुलन, स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, धार्मिक सांस्कृतिक आस्था र परम्परा कायम राख्न निम्न कदमहरू आवश्यक छ।

सुझावहरू

● सांस्कृतिक सम्पदा स्थलको संरक्षण र पुनःस्थापना

भुमेशान, चाङफुने र तासिल्हाखाङ गुम्बाजस्ता पवित्र र सांस्कृतिक स्थलहरू आध्यात्मिक अभ्यासका लागि मात्र होइन, समुदायको पहिचान र वातावरण संरक्षणका लागि पनि अत्यन्तै महत्वपूर्ण छन्। आधुनिकीकरण, मर्मतसंभारको अभाव, सरकारी उपेक्षाका कारण यी स्थलहरू जोखिममा परिरहेका छन्। पुस्तौँपुस्तासम्म स्थानीय आदिवासी समुदायको संस्कृति र वातावरणबीचको सन्तुलन जोगाइराख्न यी स्थलहरूको संरक्षण अत्यावश्यक छ।

● आदिवासी जनजातिमा निहित स्रोत व्यवस्थापन प्रणाली र वातावरणीय ज्ञानको मान्यता

स्याङका आदिवासी जनजातिसँग वन, वन्यजन्तु, जडीबुटी र प्राकृतिक स्रोतसाधनको व्यवस्थापनबारे गहिरो परम्परागत ज्ञान छ। यसलाई आधुनिक संरक्षण योजनामा बेवास्ता गरिने गरिन्छ। प्रभावकारी र न्यायपूर्ण संरक्षणका लागि यस्ता परम्परागत ज्ञान र अभ्यासलाई औपचारिक रूपमा मान्यता दिई योजना तथा कार्यक्रममा समावेश गरिनुपर्छ।

● सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण वनस्पति र जीवजन्तुको संरक्षण

स्याङका जैविक प्रजातिहरू वातावरणीय दृष्टिले मात्र होइन, सांस्कृतिक र आध्यात्मिक रूपमा पनि महत्वपूर्ण छन्। धूपी र भोजपत्र (खेल्सिङ) पूजाआजामा प्रयोग हुन्छन् भने हिमाली कस्तुरी र लोखर्के का सुकाइएका टाउका पूजाका लागि आवश्यक छन्। यी प्रजाति हराए समुदायको सांस्कृतिक पहिचान पनि हराउने खतरा हुन्छ। त्यसैले संरक्षण कार्यक्रमले जैविक मूल्यसँगै सांस्कृतिक महत्वलाई पनि ध्यान दिन जरुरी छ।

- निर्णय प्रक्रियामा आदिवासी जनजाति समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता

भूमि र वनका मुख्य संरक्षक हुँदाहुँदै पनि आदिवासी जनजाति प्रायः संरक्षण र विकास योजनाबाट बहिष्करणमा पारिन्छन् । सामाजिक न्याय र दिगोपनाका लागि उनीहरूलाई स्थानीय शासन, भूमि प्रयोगसम्बन्धी योजना र नीति निर्माणमा सक्रिय रूपमा पूर्ण, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी सहित सहभागी गराइनुपर्छ ।

- प्रथाजनित शासन प्रणालीलाई मान्यता

मुखिया प्रणालीजस्ता स्थानीय परम्परागत शासकीय संरचनाले पुस्तौँदेखि प्राकृतिक स्रोत, सांस्कृतिक कार्य र सामाजिक एकता व्यवस्थापन गर्दै आएका छन् । स्थानीय स्वायत्तता र उत्तरदायित्व बलियो बनाउन यी प्रणालीलाई औपचारिक संरचनासँग समायोजन गर्ने तर्फ पहल आवश्यक छ ।

- सांस्कृतिक मूल्यसँग मेल खाने जिविकोपार्जनको विकास

जडीबुटी प्रशोधन, कृषि-वन प्रणाली, कपडा बुनाइ, र पर्या-पर्यटनजस्ता परम्परागत जीविकोपार्जनले आमदानीसँगै संस्कृति पनि जोगाउँछ । आर्थिक सहयोग र तालिम एवं बजार पहुँचसम्बन्धी प्राविधिक सहयोग मार्फत ती अभ्यासहरू लाई दिगोपना सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।

- नीतिगत सुधार आवश्यक

एक्यापजस्ता संरक्षणसम्बन्धी पहलले कतिपय अवस्थामा आदिवासी जनजातिको भूमि अधिकार कमजोर पारेका छन् । वन तथा चरन क्षेत्रमा पहुँच संकुचित गराएको छ । परम्परागत स्रोतसाधन व्यवस्थापन प्रणालीलाई कमजोर बनाएको छ । प्राकृतिक स्रोतसाधनसम्बन्धी आदिवासी जनजातिका अधिकारलाई मान्यता दिने गरी स्थानीय र राष्ट्रियस्तरमा नीतिगत सुधार आवश्यक छ ।

- आदिवासी जनजातिमा निहित ज्ञानको संरक्षण तथा प्रबर्द्धन

द्रुत सामाजिक-आर्थिक परिवर्तन, युवा पलायन, र सरकारी मान्यताको अभावका कारण परम्परागत ज्ञान तथा अभ्यास हराउँदै गएका छन् । प्रथाजनित संस्थाहरू कमजोर बन्दै गएका छन् । यसले सांस्कृतिक, आध्यात्मिक र वातावरणीय ज्ञानको पुस्तान्तरणलाई कठिन बनाएको छ । आदिवासी जनजातिमा निहित ज्ञानलाई विद्यालय पाठ्यक्रममा समावेश गरि अभिलेखीकरण गरि, अन्तरपुस्ता कार्यक्रम आदिको माध्यमबाट संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न जरुरी छ ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: सहभागीहरूको नामावली

तालिका १: मुख्य सूचनादातासंगको अर्न्तवार्ता स्याड, मुस्ताङ

क्र.सं.	नाम थर	लिङ्ग	सहभागी भएको संस्थाको नाम
१.	फलेन्द्र प्रसाद थकाली	पुरुष	वडा अध्यक्ष
२.	सान देवी थकाली	महिला	शिक्षक
३.	धनमाया थकाली	महिला	आमा समुह
४.	कर्ण बहादुर थकाली	पुरुष	ज्येष्ठ नागरिक

तालिका २: समुहगत छलफल (पुरुष), स्याड, मुस्ताङ

क्र.सं.	नाम थर	लिङ्ग	सहभागी भएको संस्थाको नाम
१	आईतेलाल थकाली	पुरुष	मुस्ताङ अपाङ्ग समाज
२	सुक बहादुर थकाली	पुरुष	गाउँमुखिया
३	मोहनलाल थकाली	पुरुष	गाउँ प्रतिनिधी
४	आश बहादुर थकाली	पुरुष	गाउँ प्रतिनिधी

५	रञ्जित थकाली	पुरुष	युवा क्लब
६	नारायण प्रसाद थकाली	पुरुष	गाउँ प्रतिनिधी
७	सुक बहादुर थकाली	पुरुष	गाउँ प्रतिनिधी
८	आईतलाल थकाली	पुरुष	युवा क्लब

तालिका ३: समुहगत छलफल (महिला), स्याङ, मुस्ताङ

क्र.सं.	नाम थर	लिंग	सहभागी भएको संस्थाको नाम
१	शान्ता थकाली	महिला	आमा समुह, अध्यक्ष
२	सम्भना थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
३	कमला थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
४	उषा थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
५	ह्योल्मो थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
६	पुर्ण कुमारी थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
७	मंगली थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
८	उषा थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
९	उमा थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
१०	रत्नदेवी थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य
११	आईत कुमारी थकाली	महिला	आमा समुह, सदस्य

अनुसूची दुई : मुख्य वनस्पति र जीव प्रजातिहरू

काष्ठ प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
धुपी (पासिकी/ साडासिकी)	Juniper indica	Dwarf Juniper
धुपी (पापरासिकी)	Juniper tibetica	Tibetan Juniper
धुपी (चाडासिकी)	Juniperus recurve	Weeping Juniper
गोब्रसल्ला	Pinus wallichiana	Himalayan pine
भोजपत्र (खेल्सिड)	Betula utilis	Himalayan birch
भोटे पिपल	Populus ciliata	Bhote Pipal
बैंस	Salis species	Willow
तितेसल्ला	Pinus patula	Mexican Weeping Pine

गैरकाष्ठ वन पैदावर

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
वन आरु	Prunus armeniaca	Wild Apricot
धुपी	Juniperus indica	Juniper
स्याङ	Malus domestica	Apple
आरु	Prunus persica	Apricot/Peach
नासपति	Pyrus pyrifolia	Pear
ओखर	Juglans regia	Walnut
आरुबखडा	Prunus domestica	Plum
कागती	Citrus limon	Lemon
गोडबु	Rhamnus species	Buckthorn
गुँयलो	Centella asiatica	Centella

हिमाली थाइम	<i>Thymus serpyllum</i>	Himalayan Thyme
ताडसार	<i>Berberis aristata</i>	Berberry
नेमाडजीजी (तितेपाती)	<i>Artemisia vulgaris</i>	Mugwort

इन्धनको लागि प्रयोग हुने काष्ठ (दाउरा) प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
धूपी	<i>Juniperus recurva</i>	Juniper
सल्ला	<i>Pinus wallichiana</i>	Pine
भोसिड	<i>Juniperus indica</i>	Juniper
स्याउ	<i>Malus domestica</i>	Apple
आरु	<i>Prunus persica</i>	Apricot
भोटे पिपल	<i>Populus ciliata</i>	Bhote Pipal
बैस	<i>Salis species</i>	Bayans

महत्वपूर्ण झाडी (Shrub) प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
त्याडलापुचो (फाँपर)	<i>Fagopyrum esculentum</i>	Himalyan Buckwheat
आरापुचु	<i>Berberis aristata</i>	Thorny species
सपुचु	<i>Berberis spp</i>	Sapuchu
तोम्जो	<i>Themeda triandra</i>	Red Oat Grass
जिम्बु	<i>Allium hypsistum</i>	Wild onion
वन लसुन	<i>Allium spp.</i>	Wild garlic
सेतो टोमो	<i>Caragana gerardiana</i>	White Tomo
हरियो टोमो	<i>Rosa sericea</i> ,	Green Tomo
टिसुरढुङ	<i>Berberis lycium</i>	Jaundice Berry
च्याङलाङढुम	<i>Caragana gradiana</i>	Chyanglamdhung

औषधीय वनस्पति प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
यासागुम्बा	<i>Ophiocordyceps sinensis</i>	Cordyceps
निरमासी	<i>Delphinium species herb</i>	Delphinium
पाँचआँले	<i>Dactylorhiza hatagirea</i>	Himalayan Orchid
जटामासी	<i>Nardostachys jatamansi</i>	Spikenard
चुल्टे अमिलो	<i>Oxalis corniculata</i>	Creeping Wood Sorrel
कुट्की	<i>Picrorhiza kurroa</i>	Picrorhiza
जिम्बु	<i>Allium hypsistum</i>	Wild onion
मराङ्गी (रिट्ठा)	<i>Rheum australe</i>	Himalayan Rhubarb
तिलिना च्याउ	N/A	Tilina Chyau
काउली च्याउ	<i>Lentinus edodes</i>	Kauli Chyau/Forest Mushroom
रातो च्याउ	<i>Laetiporus sulphureus</i>	Red Mushroom

वन्यजन्तु प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
नाउर	<i>Pseudois nayaur</i>	Himalayan Blue Sheep
कस्तुरी	<i>Moschus leucogaster</i>	Himalayan Musk Deer
मृग	<i>Moschus chrysogaster</i>	Alpine Musk Deer
हिउँ चितुवा	<i>Panthera uncia</i>	Snow Leopard
खरायो	<i>Lepus oiostolus</i>	Himalayan Woolly Hare
स्याल	<i>Canis aureus</i>	Golden Jackal
लंगूर	<i>Semnopithecus schistaceus</i>	Nepal Gray Langur
ब्वासो	<i>Canis lupus</i>	Grey Wolf
फ्याउरो	<i>Vulpes ferrilata</i>	Tibetan Fox
चितुवा	<i>Panthera pardus</i>	Leopard
हिमालयन थार	<i>Hemitragus jemlahicus</i>	Himalayan Tahr
लोखर्के	<i>Funambulus pennantii</i>	Northern Palm Squirrel
न्याउरी मुसा	<i>Herpertas javanicus</i>	Small Asian Mongoose
मुसा	<i>Rattus pyctoris</i>	Himalayan Field Rat
वन बिरालो	<i>Otocolobus manul</i>	Pallas's Cat
घोरल	<i>Naemorhedus goral</i>	Ghoral

चरा प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
डाँफे	<i>Lophophorus impejanus</i>	Danphe
गिद्ध	<i>Gyps himalayensis</i>	Himalayan Griffon Vulture
वन काग	<i>Corvus macrorhynchos</i>	Large-billed Crow
परेवा	<i>Columba rupestris</i>	Pigeon
भंगेरा	<i>Passer domesticus</i>	Sparrow
च्याकुरा	<i>Alectoris chukar</i>	Chukar Partridge
न्यालाड	<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>	Red-billed Chough
रातो चरा	<i>Carpodacus sipahi</i>	Scarlet Finch
भेभेनेमाड	<i>Prunella collaris</i>	Alpine Accentor
घर काग	<i>Corvus splendens</i>	House Crow
ढुकुर	<i>Streptopelia decaocto</i>	Eurasian Collared Dove
लाटोकोसेरो	<i>Strix niviculum</i>	Himalayan Owl
चमेरा	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	Greater Horseshoe Bat
चील	<i>Aquila nipalensis</i>	Steppe Eagle
काँडे भ्याकुर	<i>Turdoides nipalensis</i>	Spiny Babbler
फापर चरा	<i>Upupa epops</i>	Common Hoopoe

लोपोन्मुख वन्यजन्तु र चरा प्रजातिहरू

स्थानीय नाम (Local Name)	वैज्ञानिक नाम (Scientific Name)	सामान्य नाम (Common Name)
हिउँ चितुवा	<i>Panthera uncia</i>	Snow Leopard
स्याल	<i>Canis aureus</i>	Golden Jackal
लंगूर	<i>Semnopithecus schistaceus</i>	Nepal Gray Langur
ब्वासो	<i>Canis lupus</i>	Grey Wolf
फाउरो	<i>Vulpes ferrilata</i>	Tibetan Fox

Figure 1: Syang Village, Photo: Dawa Tenji Yolmu

Published by

Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN)

Climate Change Partnership Program

Maharajgunj, Kathmandu, Nepal Phone: 977-1-4515376

E-mail : info@nefinclimatechange.org

Website : www.nefinclimatechange.org

Lead Researcher and translation into Nepali: Arun Rai

Researcher : Dawa Tenji Yolmu

ISBN : 978-9905-0-0480-1

Layout Design : Basudev Shrestha, Mobile: 9841258681

Printing : Media Nepal, Bagbazar, Kathmandu

Foreword

Documentation of culturally significant species and sites is an important task for the continuation of Indigenous Peoples' distinct world views and knowledge systems. Many of Indigenous Peoples' heritages and natural species are already lost and many of them are at the verge of extinction due to both human pressure and climate change. This inventory report will help Tingaule Thakali of Syang, Indigenous Peoples overall and the government of Nepal, see changes in and take care of those heritages and species and keep them sustained for the future generations. Thus, I thank and congratulate Tingaule Thakalis of Syang, NEFIN and YAE team, and the partners of ICI for coming up with this report and contributing in saving biodiversity and Indigenous Peoples' culture.

Nima Lama Hyolmo
Chairperson
Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN)

Acknowledgement

We express our deepest gratitude to the people of Syang for trusting us to work with them for this inventory making, sharing their knowledge, stories, experiences, and lifeways. Meanwhile, we remain grateful to everyone who inspired and supported us in this work specially GEF for providing funding to Inclusive Conservation Initiative (ICI) through CI and IUCN. We thank CI and IUCN for supporting us in this work along with other activities of ICI. The movements and struggle of Indigenous Nationalities of Nepal, NEFIN's secretariat of federal council, council members, member organizations/Indigenous Peoples Organizations, affiliated organizations and Indigenous Peoples' friends in movements for rights, equality and peace building, are the source of inspiration. The customary village chief of Syang Suk Bahadur Thakali, chairperson of Uemen (customary institution of Thakali women) Shanta Thakali, chairperson of youth club Suman Thakali, Social Mobilizer for Syang Shanta Thakali, Lead Researcher Arun Rai, Researcher Dawa Tenji Yolmo and Bimal Saru, and NEFIN Climate Change Partnership Program team for this work.

Tunga Bhadra Rai
Director
NEFIN Climate Change Partnership Program

TABLE OF CONTENTS

CHAPTER I: INTRODUCTION	29
1.1 Objectives	29
1.2 Study Areas	30
CHAPTER II: METHODOLOGY	31
2.1 Sampling strategy	31
2.2 Data Collection	31
2.2.1 Data validation	32
2.2.2 Informed Consent	33
CHAPTER III: FINDINGS AND ANALYSIS	34
3.1. Major Flora and Fauna	34
3.2 Flora and Fauna of Cultural Significance	34
3.2.1 Plant Species	35
3.2.2 Animal Species	35
3.3 Cultural Landmarks and Heritage Sites	36
3.3.1 Bhumethang (Phola)	36
3.3.2 Changphune (Highland)	36
3.3.3 Tashilhakhang Gumba	37
3.4 Customary governance	38
3.4.1 Mukhiya System	38
3.4.2 Uhime System	39
3.5 Participation and Representation	39
3.6 Traditional Knowledge and Livelihoods	39
3.7 Eco-Cultural Mapping/Seasonal calendars Outcomes	40
3.7.1 Eco-Cultural Mapping of past Syang	40
3.7.2 Eco-Cultural Map of Present Syang	41
3.7.3 Eco-Cultural Map of Future Syang	42
3.7.4 Seasonal Calendar of Syang	42
CHAPTER IV: CONCLUSION & RECOMMENDATIONS	43
4.1 Conclusion	43
4.2 Recommendations	43
Annexes	
Annex I List of participants	45
Annex II Major Flora and Fauna	45

List of Tables

Table 1	List of Key Informant Interview from Syang, Mustang	45
Table 2	List of Focus Group Discussion (Men) from Syang, Mustang	45
Table 3	List of Focus Group Discussion (Women) from Syang, Mustang	45
Table 4	Timber Species	45
Table 5	Non-Timber Forest Products (NTFPs)	46
Table 6	Fuelwood Species	46
Table 7	Important Shrubs	46
Table 8	Birds	47
Table 9	Endangered Wild Animal	47

List of Figures

Figure 1	Syang Village	24
Figure 2	Study Area	29
Figure 3	Map of study Area	30
Figure 4	Inception meeting	31
Figure 5	Group photos after FGDs	31
Figure 6	Participants during eco-cultural mapping	32
Figure 7	Community members after the exit meeting	33
Figure 8	Dhupi tree locally known as Bhumethang	36
Figure 9	A photo of Tashilhakang Gumba	37
Figure 10	Photo of an old Gumba which looks in dilapidated state (left) and Dhechhen Ling Monastery (right)	37
Figure 11	Bir Prasad Thakali, Local government representative	38
Figure 12	Phalendra Thakali, ward chairperson of Syang, Mustang, (right) during KII	39
Figure 13	Eco Cultural mapping of Syang	41
Figure 14	Eco-Cultural Map of Present Syang	41
Figure 15	Eco-Cultural mapping of Future Syang	42
Figure 16	Seasonal Calender of Syang	42

CHAPTER I: INTRODUCTION

The Nepalese Federation of Indigenous Nationalities Climate Change Partnership Program (NEFIN CCPP) has been implementing the project “SAINO: Revitalizing Nature-Culture Relationship and Recollection of Indigenous Peoples in the Annapurna Area of Nepal”, funded by the GEF-7 Inclusive Conservation Initiative (ICI) through the International Union for Conservation of Nature (IUCN). The project is being carried out in ten selected locations across Manang, Mustang, Lamjung, and Kaski districts of Gandaki Province.

As part of this initiative, NEFIN CCPP recently conducted a Community-Based Monitoring and Information System (CBMIS) study in the Indigenous territory of Syang village, located in Ward No. 3 of Gharapjhong Rural Municipality in Mustang District, Nepal. CBMIS is a rights-based approach grounded in the principles of Indigenous Peoples’ self-determination, customary governance, and stewardship over ancestral territories.

It enables Indigenous communities to map their resources, document biodiversity, and recall and reinforce their cultural heritage, and revitalize customary governance systems. Through this approach, local communities actively engage in monitoring and documenting changes in their landscapes, ecosystem and cultural heritage, tracking biodiversity trends, and assessing the impacts of external policies on their traditional

This report presents key findings from the study, highlighting culturally significant wildlife, natural resources, and heritage sites of the local Indigenous Peoples, along with the associated knowledge, belief systems, and their deep interconnectedness with traditional lifeways.

1.1 Objectives

The objectives are threefold:

- To document key local wildlife species and heritage sites, with a particular focus on those of cultural significance to the local Indigenous Peoples in the study area.
- To record customary governance systems, traditional knowledge, and livelihoods, emphasizing their interconnectedness with Indigenous identity and ways of life.

Figure 2: Study Area, Photo: Dawa Tenji Yolmu

- To generate evidence that informs project interventions, grounded in community-generated data and Indigenous perspectives.

1.2 Study Areas

The study was conducted in Syang village, which falls under Ward No. 3 of Gharapjhong Rural Municipality in Mustang District, Nepal. Formerly, it was part of Marpha VDC. (covering Wards 5 to 9). Syang spans a total area of 72.04 square kilometers and is geographically located at 28°46'29" N latitude and 83°42'24" E longitude. The village is characterized by a rugged mountainous landscape, cold desert climate, and rich biodiversity, making it an ecologically and culturally significant area. Syang has a total population of 1,085, with 585 males and 500 females, residing in 296 households, mostly Thakalis (*teen gaunle*).

Google Map of Study Area (Syang Territory)

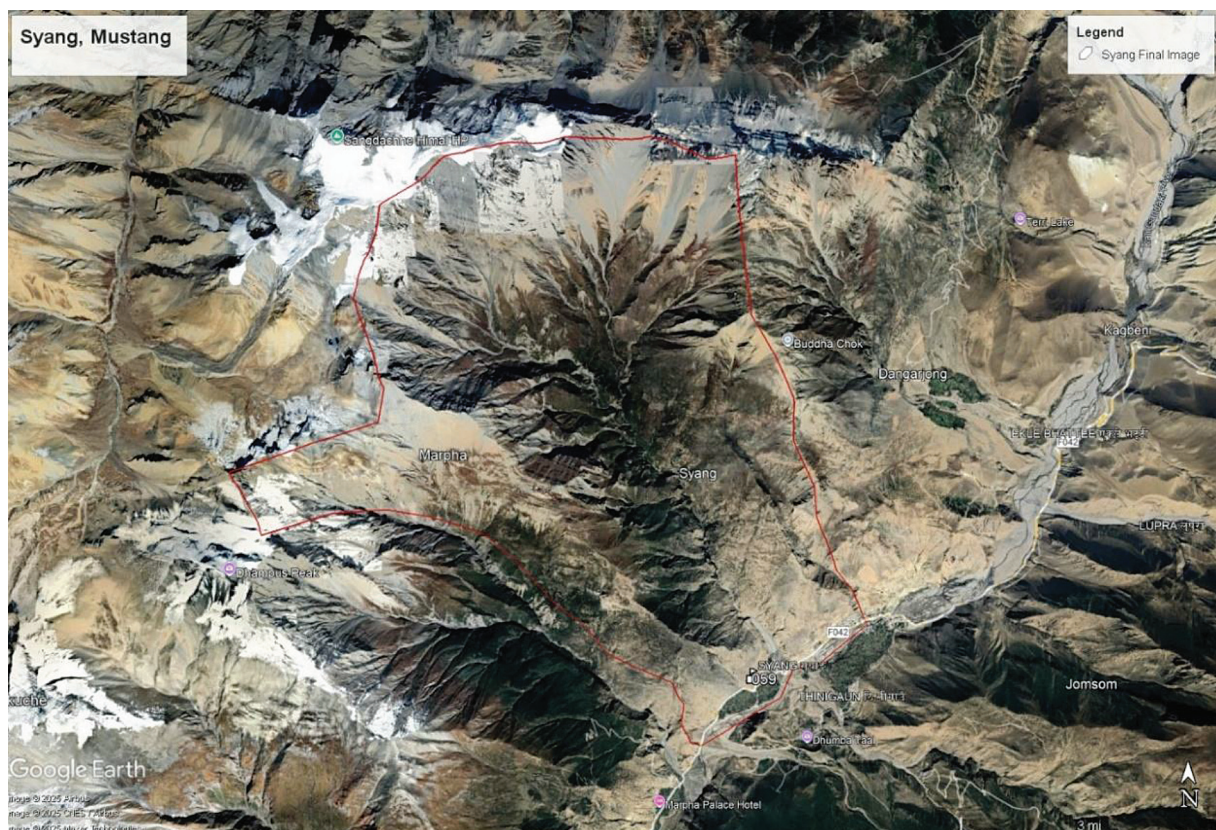

Figure 3: Map of study Area

CHAPTER II: METHODOLOGY

The study was grounded in a rights-based and participatory approach. It ensured the meaningful engagement of Indigenous peoples—including women and youth—at every stage of the process, promoting ownership and cultural integrity throughout the data collection and validation phases.

An inception meeting was organized to discuss research approaches, tools, and techniques. This meeting emphasized community consensus and collective decision-making to establish research priorities and protocols. Participants included community elders, representatives of customary institutions, local government representatives, women, and youth. Discussions focused on ethical considerations, data ownership, and the role of Indigenous knowledge in the study.

Figure 4: Inception meeting, Photo: Dawa Tenji Yolmu

A participatory research framework was developed, ensuring alignment with Indigenous values and customary laws.

2.1 Sampling strategy

The study employed a purposive sampling approach to ensure the inclusion of key indigenous leaders and knowledge holders, local decision makers and diverse community perspectives. Special attention was given to the inclusion of indigenous women and youth to ensure diverse and representative insights.

2.2 Data Collection

Figure 5: Group photos after FGDs, Photo: Dawa Tenji Yolmu

A range of participatory tools were used to collect data in an inclusive way:

- GIS-enabled GPS device was used to gather geospatial data from the study area. This helped in accurately mapping the boundaries and important sites and features such as forests, water sources, and cultural landmarks.
- Key informant interviews (KIIs) – altogether four-- were conducted with traditional leaders/ local knowledge holders, local government representatives and other stakeholders.
- Focus group discussions (FGDs) – one with males and another with females -- were held with diverse groups, including men, women, youth, and Indigenous knowledge holders/practitioners, to ensure a broad spectrum of community voices and perspectives. *(See Annex 1: Participants List)*
- Eco-cultural mapping was used to identify and document sacred sites, socio-cultural landmarks, and biodiversity hotspots. This tool helped capture community perspectives on the past and present conditions of these natural resources, as well as their future visions for conservation.
- Seasonal calendar was used to capture traditional ecological knowledge related to seasonal patterns, agricultural cycles, cultural rituals, and biodiversity dynamics.
- A desk review of relevant literature, including demographic reports, legal frameworks, and Indigenous policy documents, was conducted to supplement primary data. This provided contextual background and historical perspectives on Indigenous territorial rights and governance.

Figure 6: Participants during eco-cultural mapping,
Photo: Dawa Tenji Yolmu

2.2.1 Data validation

A participatory validation process was conducted to ensure the accuracy, reliability, and ownership of the collected data. An exit meeting was held where preliminary findings were presented to the community for feedback and approval. Community members reviewed eco-cultural maps, seasonal calendars, and other collected data, providing necessary revisions to align with their lived experiences. This validation process reinforced Indigenous data sovereignty and ensured that findings reflected community realities.

Figure 7: Community members after the exit meeting. Photo: Dawa Tenji Yolmu

2.2.2 Informed Consent

Ethical research principles were strictly followed. Participants were informed of their rights, the purpose of the research, and how the data would be used. Written consent from participants was obtained, ensuring that Indigenous data governance principles were respected.

This methodology ensures that CBMIS is not merely an external research process but a community-driven mechanism for knowledge preservation, environmental stewardship by, and advocacy for the rights of Indigenous peoples in the study sites.

CHAPTER III: FINDINGS AND ANALYSIS

3.1. Major Flora and Fauna

Syang is a land of remarkable biodiversity, where the natural environment is closely woven into the cultural and spiritual fabric of the local Indigenous community. The region hosts a variety of timber species, non-timber forest products (NTFPs), fuelwood species, medicinal plants, shrubs, birds, and wild animals, all of which contribute to the community's livelihood and identity. Sacred plants like *Juniper* (locally known as *Pasiki*) and *Bhojpatra* (*Khelsing*) are essential in daily rituals and ceremonial practices, symbolizing purity and spiritual protection. Medicinal plants such as *Yarsagumba*, *Jatamansi*, and *Kutki* are harvested in harmony with seasonal rhythms and are used to treat common illnesses, reflecting a long-standing tradition of plant-based healing. These resources are not viewed merely as commodities but as gifts from the land, to be used with respect and gratitude.

Equally important is the presence of rare and endangered wildlife, including the *Snow Leopard*, *Grey Wolf*, and *Golden Jackal*, which reflect Syang's ecological richness and the urgent need for conservation. These species hold not only ecological significance but also symbolic value in local stories and cosmologies. The elders of Syang possess deep knowledge about wildlife behavior, migration patterns, and ecological changes—insights developed over generations of living in close relationship with nature. However, this knowledge system is under threat as younger generations become more disconnected from traditional practices and environmental stewardship. To sustain Syang's rich biodiversity and cultural heritage, it is essential to document and revitalize Indigenous knowledge systems and ensure that conservation efforts are rooted in the wisdom and rights of local communities. **(See Annex 2: List of Flora and Fauna)**

3.2 Flora and Fauna of Cultural Significance

In Syang, the land is not just a source of survival—it is a living, spiritual landscape where every plant and animal holds meaning. The Indigenous community maintains a deep respect for biodiversity, guided by ancestral wisdom and seasonal knowledge. Sacred plants like *Pasiki* (Juniper) and *Khelsing* (Bhojpatra) are used in religious rituals to purify the environment and honor spiritual beings. These plants are not harvested indiscriminately; rituals often accompany their collection, ensuring the forest spirits are respected. Medicinal herbs such as *Yarsagumba*, *Jatamansi*, and *Kutki* are gathered carefully during specific times of the year and used to treat a range of ailments. These healing practices are passed down orally and reflect the community's holistic understanding of health, balance, and reciprocity with nature.

Animals, too, are deeply woven into the spiritual and ritual life of the people. The *Snow Leopard* is revered not only as a rare mountain guardian but as a creature

embodying strength and mystery. In the past, parts of animals like the *Musk Deer* and *Danphe* were used in sacred ceremonies such as *Kul Puja* and seasonal festivals like *Tyunglha*, reinforcing the belief that animals are messengers between the physical and spiritual worlds. Though many of these practices have shifted with changing times, the cultural memory remains strong, and there is a growing desire among the community to revive traditional teachings and ensure that younger generations remain rooted in the land and its sacred knowledge.

3.2.1 Plant Species

- Bhote Dhupi/Dwarf Juniper (*Juniper indica*) (Local name: Pasiki/Sangsiki) is commonly used as incense for regular and special worship rituals. Its green parts are burned in smoke rituals and cremation ceremonies. Similarly, Himalayan Pencil Cedar / Tibetan Juniper (*Juniper tibetica*) (Local name: Paparasiki) is traditionally placed in a designated spot on the roof, known as Changa, for worship. It is also used in earth worship rituals, typically performed at the center of agricultural land, and in daily household purification rituals.
- Bhojpatra (*Betula utilis*) (Local name: Khelsing) is used in Nagh Puja (Snake Worship) as well as in other special rituals for its symbolic association with purity. It is also utilized to cover ghee and other prasad during worship ceremonies and is considered a sacred material in these practices.
- Himalayan Rhubarb / Kom (*Rheum australe*) (Local name: Marangi) is used as a natural dye in places of worship. It is also commonly mixed into hair oil for regular use.
- Himalayan spurge (*Euphorbia stracheyi*) (Local name = Sangman) is mixed with Bhote Dhupi / Dwarf Juniper (*Juniper indica*) (Local name: Pasiki/Sangsiki) to make incense.
- Jimbu (*Allium hypsistum*) is commonly used to treat cough and is also added to lentils for flavor in traditional Thakali dishes.

3.2.2 Animal Species

The head of a Lokharke / Northern Palm Squirrel (*Funambulus pennantii*), after being dried, is kept for use in Kul Puja (family worship) and is believed to help in removing the malefic effects of Grahadasha.

The sizzle (Siyur/Kalki in local language) and feathers of the Danphe (*Lophophorus impejanus*) are used in arrow shooting rituals during the Tyunglha Festival in Falgun.

Table: Species and Their Cultural Significance in Syang (Indigenous Perspective)

Species Name	Local Name	Type	Cultural Significance
<i>Juniperus indica / recurva</i>	Pasiki	Plant	Used as incense in rituals; believed to purify and protect sacred spaces
<i>Betula utilis</i>	Khelsing	Plant	Used in Nagh Puja and to wrap offerings; symbolizes purity and sacredness
<i>Ophiocordyceps sinensis</i>	Yarsagumba	Plant	Collected as a powerful traditional medicine; valued in healing and trade

Nardostachys jatamansi	Jatamansi	Plant	Used in spiritual cleansing and healing rituals; associated with calm and clarity
Picrorhiza kurroa	Kutki	Plant	Treats liver and digestive disorders; known for its protective and cooling properties
Panthera uncia	Snow Leopard	Animal	Spiritually revered as a guardian of the highlands; symbol of resilience and mystery
Moschus leucogaster	Kasturi	Animal	Limb used in death rituals to restore fortune; tusk worn in sacred garlands
Lophophorus impejanus	Danphe	Bird	Feathers used in Tyunglha Festival; seen as a messenger in ritual practices

3.3 Cultural Landmarks and Heritage Sites

3.3.1 Bhumethang (Phola)

The Thakali community upholds a deep-rooted tradition of worshipping Kul Puja at a sacred Dhupi tree, known as Bhumethang (Phola), which serves as a central spiritual site for ancestral respect and communal gatherings. This significant ritual is performed collectively twice a year, bringing together members of the community to offer prayers, make offerings, and seek blessings for prosperity, harmony, and well-being. In addition to the communal celebrations, individual households also observe Kul Puja based on their personal needs, ensuring the continuation of this customary practice across generations. The ritual not only strengthens cultural identity but also reinforces the community's spiritual connection with nature and their ancestral heritage.

Figure 8: Dhupi tree locally known as Bhumethang,
Photo: Dawa Tenji Yolmu

3.3.2 Changphune (Highland)

Changphune (highland) cultural site, holds deep spiritual significance for the Thakali community. At this sacred place, there is a cave where male members of the community embark on a pilgrimage, riding horses and singing ancestral cultural songs as they journey to offer prayers and perform rituals. This customary tradition, which has been preserved through generations, is celebrated in the month of Shrawan. Upon their return from Changphune, the community comes together to celebrate Khila Mela that lasts for two days. This event marks the culmination of the pilgrimage and is an occasion filled with cultural performances, social gatherings, and traditional festivities. The entire ritual, including the songs sung during the pilgrimage, serves as a living testament to the Thakali heritage, connecting the present generation to their ancestors and reinforcing their spiritual bond with the land.

3.3.3 Tashilhakhang Gumba

Tashilhakhang Gumba is the collective monastery of Syang, where the community observes Buddha Jayanti by reading sacred texts and carrying them around the village. There are three types of texts: 1) Him (16 books), read annually, 2) Kangyur (108 books), read every three years, and 3) Tangyur (206 books), read every seven years. Each year, one of these categories is chosen for recitation and procession which reflects the community's deep-rooted

Figure 9: A photo of Tashilhakhang Gumba,
Photo: Dawa Tenji Yolmu

spiritual beliefs, reinforcing Buddhist teachings and ensuring intergenerational knowledge transfer. The preservation of the monastery and its sacred texts requires ongoing community engagement and external support. However, additional support is needed for structural preservation, protection of ancient texts, and sustaining traditional practices against modern influences.

Figure 10: Photo of an old Gumba which looks in dilapidated state (left) and Dhechhen Ling Monastery (right), Photo: Dawa Tenji Yolmu

To sum up, Syang has several significant spiritual and cultural sites. These sites not only reflect the deep-rooted traditions and beliefs of the region but also play a crucial role in fostering social cohesion and cultural continuity. Also, some of these vital sites await renovation and rebuilding. “It would be immensely helpful to have support

from the project to repair or rebuild the old Gumbas, many of which are in a state of disrepair,” said Dhan Maya Thakali, a local woman in her sixties and an active member of the local mother group. “These Gumbas are more than just religious structures—they are vital centers for spiritual practice, community gatherings, and the preservation of our cultural heritage. Without proper maintenance and restoration, we risk losing not only the buildings themselves but also the traditions and communal bonds they uphold.”

3.4 Customary governance

3.4.1 Mukhiya System

The Mukhiya system is still practiced in Syang village of Mustang district. It is a customary governance system that has existed for centuries among the Thakali community. The system operates under a formal constitution and consists of seven executive members, including the Thulo Mukhiya (Thulo Mukhiya), Sano Mukhiya (Sano Mukhiya), Secretary, two Treasurers, and two Katuwals (messengers).

This system plays a crucial role in cultural and social organization, particularly in agriculture and irrigation management. Before the establishment of modern governmental structures, the Mukhiya system was responsible for local administration and conflict resolution within the community.

The Mukhiya serves as the primary decision-maker on matters related to irrigation, farming, firewood collection, and social and cultural events. Instructions from the Mukhiya are conveyed to the community by the Katuwals, a process locally known as Ghok Ferne.

Additionally, the head male of each household, known as a Kuriya, is required to attend meetings organized by the Mukhiya. Besides, male above 18 years from each household called as Daro Pangcho (in cultural dress with bow and arrow) participate in Tyunglha festival alongside the Uhime and responsible to organize and manage the festival. Participation in the Mukhiya system’s meetings is traditionally limited to male members of the community.

Similarly, the elected chairperson and members of the local government serve as advisors (Michen in local language) to the Mukhiya system. Highlighting the de facto role of the Mukhiya system in community affairs and local governance, Bir Prasad Thakali, a Ward 2 member said, “Despite being part of the modern governmental structure, local government representatives who often belong to the same community respect, follow, and collaborate with the Mukhiya system. However, in matters

Figure 11: Bir Prasad Thakali, Local government representative, Photo: Dawa Tenji Yolmu

of developmental planning and economic activities, the decisions of the elected government authorities take precedence, while still ensuring the effective participation of Mukhiya in the process.” He added: “In recent years, after the establishment of ACAP (Annapurna Conservation Area Project), the decision-making power of the Mukhiya system regarding the conservation, utilization, and management of forest resources has been undermined. As a result, the community has been deprived of access to their own land and forest resources.”

3.4.2 Uhime System

The wife of the Mukhiya is referred to as Mukhini (or Thimisya), while the wives of other executive members of the Mukhiya system are part of the Uhime System. The primary responsibility of the Uhime is during the major festival Tyunglha. They dance around the agricultural land while singing cultural songs, which denote significant sites and deities of their area, and play an active role in organizing the festival. The Uhime System consists exclusively of women and is composed solely of members from the Thakali community.

However, modern development has led to the formation of informal women’s groups known as Aama Samuha, where members come from all castes and communities. Aama Samuha also exists in Syang and plays a significant role in society, working alongside the community. While they have different responsibilities, they still respect the traditional Uhime System.

3.5 Participation and Representation

The entire community in Syang is primarily from the Thakali ethnic group, although there are some temporary families from other communities residing there. Local government representation is exclusively from the Thakali community, ensuring full and effective participation in local governance within Syang. Similarly, the same holds true for other committees, such as the ACAP conservation committee.

3.6 Traditional Knowledge and Livelihoods

Thakali language was once widely spoken, but nowadays it is used less frequently. The younger generation, who are engaged in education and work outside the village, have stopped learning the language. As a result, the language is gradually fading away. Additionally, the Thakali language does not have its own script. However, in recent years, Thakali language has been introduced as a local curriculum in community schools within Gharapjung Rural Municipality and being taught from grades 1 to 3 as an additional subject. This initiative aims to preserve and revitalize the language among younger generations,

Figure 12: Phalendra Thakali, ward chairperson of Syang, Mustang, (right) during KII, Photo: Dawa Tenji Yolmu

ensuring its continuity despite the declining use in daily life.

The Thakali community has its own customary agricultural knowledge. They primarily cultivate crops such as wheat, buckwheat, potato, barley, maize, garlic, radish, beans and vegetables using traditional farming methods. These are the main staples that grow in their agricultural practices. Before, planting the crops, the community members perform land worship (Bhumi Puja) to ensure a good harvest. This ritual is usually done prior to sowing and before the crops are harvested.

In Syang, there is a Phola (sacred spaces for Kul Puja) collectively worship by community members and several other Pholas associated with the respective sub-castes of the community. The Dhupi tree is often surrounded by a stone masonry fencing and worshiped as the Kul God, symbolizing the community's customary practices of nature and environmental conservation.

The male members of the community still possess traditional knowledge of making essential agricultural tools like the plough, okhli (wooden grinding bowl), along with various farming practices. On the other hand, the women hold customary knowledge related to economic activities, such as making raksi (a traditional alcohol), weaving galaicha (carpets), and preparing marcha, nunchiya, and Thakali Khana (traditional Thakali cuisine) which have gained significant recognition and have a legacy in the Nepali commercial food market.

The communal land tenure system, which was historically claimed and managed by the Thakali community in Syang, has been significantly affected by the ACAP conservation initiative. The forest land, once collectively governed by the community, is now a site of conflict due to the government's jurisdiction over the land. This shift has led to challenges in access to resources and hindered the continuation of traditional forest conservation practices that were once central to the community's way of life.

In recent years, climate change has had a significant impact on the traditional practices of Syang. Changes in rainfall patterns and reduced snowfall in the region have altered the agricultural system. The traditional architectural style, which once featured unique house designs, is now being replaced by concrete structures and other modern designs. Domesticated animals, such as Jersey cows, goats, and other livestock from lower altitudes, are now being introduced to the region. Meanwhile, the productivity of local crops is declining, while the cultivation of other vegetables has become possible in Syang.

3.7 Eco-Cultural Mapping/Seasonal calendars Outcomes

3.7.1 Eco-Cultural Mapping of past Syang

In the past, Syang was a small, isolated village without vehicular roads, maintaining a well-preserved forest cover. The houses had distinct, traditional architectural designs, reflecting the community's heritage. Apple farming had not yet been introduced, and agriculture remained the primary means of sustenance, focused on self-sufficiency rather than commercial production. Economic activities were minimal, with livelihoods centered around traditional farming and livestock rearing.

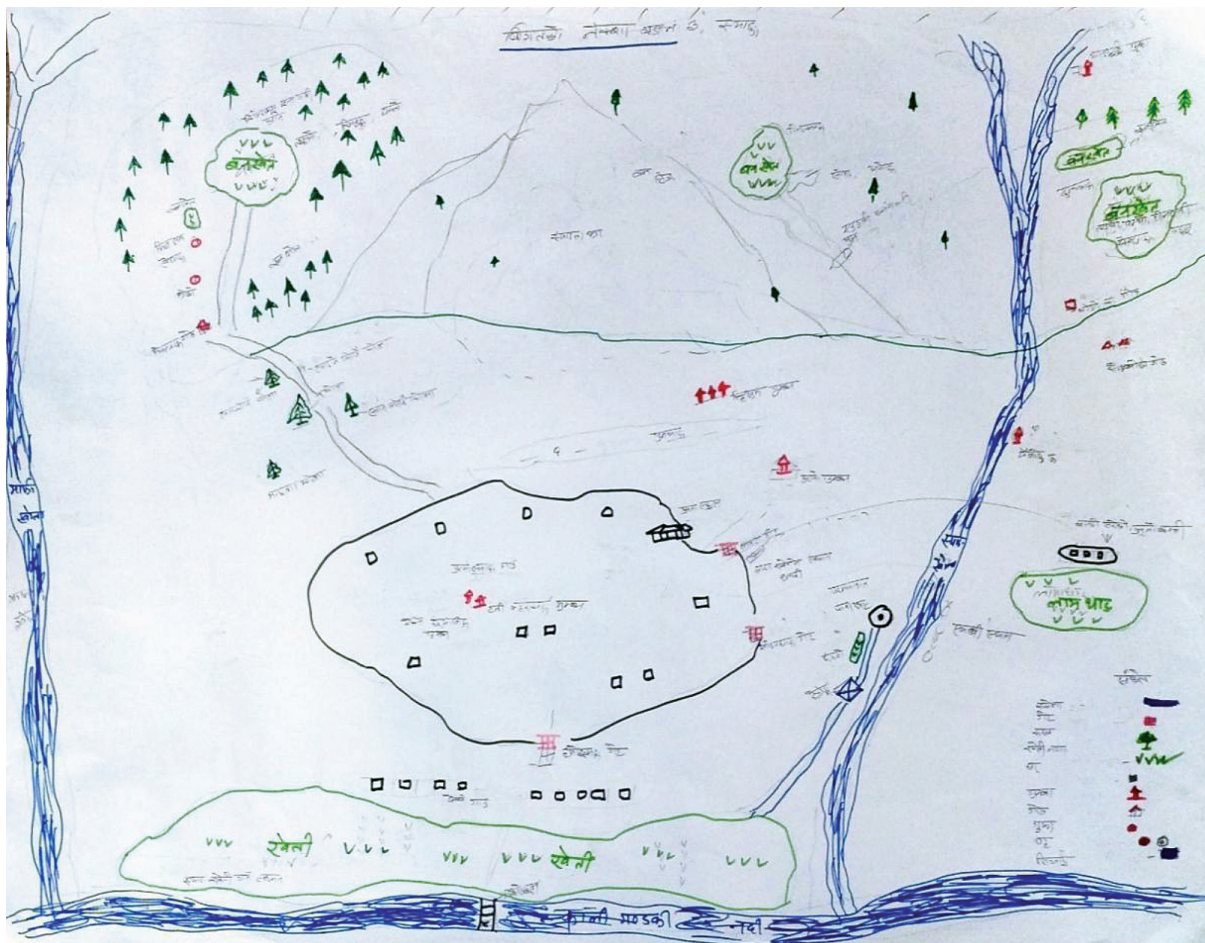

Figure 13: Eco Cultural mapping of Syang

3.7.2 Eco-Cultural Map of Present Syang

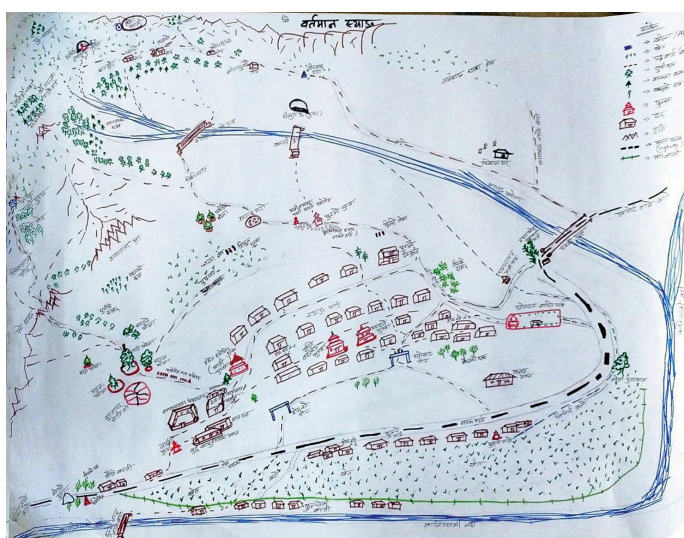

Figure 14: Eco-Cultural Map of Present Syang

Over the years, Syang has undergone significant transformations. The construction of black-topped roads has improved accessibility, leading to an increase in both population and housing. Traditional antique house designs are gradually being replaced by modern structures, partly due to excessive rainfall affecting the durability of muddy houses of ancient design. The introduction of apple farming has shifted agriculture from subsistence to commercial practices.

However, a major challenge facing the village is the high rate of outmigration, as people leave in search of better education and job opportunities. Administrative shifts have also taken place, with modern governmental structures replacing traditional governance. Additionally, the livelihood pattern is transitioning from agriculture to tourism and remittance-based income, reshaping the community's economic

landscape. Similarly, the construction of a Peace Park in the village, initiated by the government, has enhanced the aesthetic appeal of Syang, making it a more attractive destination for tourism and a space for community recreation. This addition not only contributes to the village’s natural beauty but also serves as a serene gathering place, further promoting cultural and environmental conservation efforts.

3.7.3 Eco-Cultural Map of Future Syang

Figure 15: Eco-Cultural mapping of Future Syang

The community members of Syang envision a future that balances ecological preservation with sustainable development. Their plans include forest restoration efforts and the plantation of medicinal plants, along with establishing a processing center to support local herbal industries. To boost tourism, they are considering the development of a community resort while also prioritizing the renovation of ancient monasteries, Gumbas, and Chhortens to preserve cultural heritage.

Additionally, they aim to enhance local livelihoods by setting up a dairy processing center and a Yak breeding center in the upland areas, ensuring sustainable agricultural and economic growth.

3.7.4 Seasonal Calendar of Syang

The seasonal calendar of Syang serves as a comprehensive record of the annual activities carried out by the community. It outlines their agricultural practices, detailing the entire cycle from seedling to harvesting, which is crucial for sustaining their livelihood.

Additionally, it highlights the timing of significant socio-cultural events, including traditional festivals and religious rituals, that strengthen community bonds and preserve cultural heritage.

Beyond agriculture and social events, the calendar also documents the community’s approach to resource consumption and management, particularly in relation to forest conservation, biodiversity preservation, and the sustainable use of natural resources, ensuring ecological balance for future generations.

CHAPTER IV: CONCLUSION & RECOMMENDATIONS

4.1 Conclusion

The CBMIS study conducted in Syang reveals the deep interconnection between biodiversity, Indigenous knowledge systems, and the community's cultural and spiritual life. Indigenous residents rely on sacred plants such as Dhupi and Bhojpatra for religious ceremonies, and use medicinal herbs like Jimbu to treat common illnesses such as coughs—practices that stem from a long history of harmonious coexistence with their environment. Important cultural and spiritual sites like Bhumethan, Changphune, and Tashilhakang Gumba, along with traditional institutions such as the Mukhiya and Uhime systems, continue to play a vital role in managing local resources and preserving heritage.

However, Syang is currently undergoing significant cultural and environmental changes. The effects of climate change, increased development for tourism, and stringent conservation rules—particularly those under the ACAP framework—are upsetting ecological stability and limiting the community's control over its cultural practices. Traditional earthen architecture is being replaced by modern concrete structures, ritual knowledge is waning among the younger population, and the local economy is shifting away from subsistence agriculture to dependence on remittances and tourism.

4.2 Recommendations

- **Urgent need to protect and restore cultural heritage sites:** Sacred and cultural landmarks such as Bhumethan, Changphune, and Tashilhakang Gumba are vital not only for spiritual practices but also for maintaining communal identity and environmental stewardship. Some of these sites are increasingly at risk due to modernization, lack of official recognition, and neglect. Their preservation is essential for sustaining intergenerational cultural continuity and reinforcing community-led conservation ethics rooted in spirituality and tradition.
- **Recognition of Indigenous peoples' management systems and ecological knowledge:** The people of Syang possess deep, place-based knowledge of natural resource management—ranging from wildlife behavior to sustainable harvesting of medicinal plants and forest products. This traditional ecological knowledge is time-tested and adaptive, but often ignored in modern conservation planning. Recognizing and formally integrating these systems into environmental governance is critical for effective and equitable conservation outcomes.
- **Preserving the cultural significance of plant and animal species** Many plant and animal species in Syang are not only ecologically important but also hold deep spiritual and cultural meaning. Plants like Juniper (Pasiki) and Bhojpatra (Khelsing) are central to rituals, while species like the Snow Leopard and

Grey Wolf are embedded in folklore and belief systems. Losing these species would mean losing part of the community's cultural identity. Conservation strategies must go beyond biological value to protect the cultural narratives and ceremonial roles these species hold.

- **Meaningful participation of Indigenous communities in decision-making processes:** Indigenous people often find themselves excluded from formal conservation and development planning, despite being primary stewards of the land. To ensure justice and sustainability, they must be given a seat at the table—in local governance, land-use planning, and policy design. Their participation must be free, prior, and informed, and their voices must be central, not peripheral.
- **Revitalization and support for customary governance systems:** Customary governance structures such as the Mukhiya and Uhime systems have effectively managed natural resources, cultural events, and social cohesion for generations. These institutions offer community-based solutions to environmental and social challenges, yet are not formally recognized within modern governance. Strengthening and integrating these systems into formal frameworks is vital for reinforcing local autonomy and accountability.
- **Development of Indigenous-focused livelihoods aligned with cultural values:** Livelihoods rooted in traditional practices—such as medicinal plant processing, agroforestry, weaving, and culturally respectful eco-tourism—can provide economic stability while reinforcing cultural identity. Supporting these initiatives with training, financial resources, and market access will reduce dependency on extractive industries or unstable tourism, while fostering self-reliance.
- **Reform of conservation laws and development policies that restrict Indigenous rights:** Conservation efforts like those led by ACAP have, in some cases, undermined Indigenous land rights and restricted community access to forests and grazing lands. These top-down approaches have disrupted traditional management systems and created tensions. Laws and policies must be reformed to adopt co-management models, recognize communal tenure, and uphold Indigenous rights in accordance with national and international frameworks.
- **Erosion of Indigenous knowledge and weakening of customary institutions:** Rapid socio-economic changes, youth outmigration, and lack of institutional support are eroding traditional knowledge systems and weakening customary institutions. This erosion threatens the transmission of critical cultural, spiritual, and ecological knowledge. Proactive efforts are needed to document, teach, and celebrate Indigenous wisdom—especially among younger generations—through school curricula, cultural festivals, and intergenerational program.

4.3 Annexes

Annex I: List of participants

Table 1: List of Key Informant Interview from Syang, Mustang

S.N.	Name	Sex	Representation
1	Phalendra Prasad Thakali	Male	Ward President
2	San Devi Thakali	Female	Teacher
3	Dhan Maya Thakali	Female	Mother's Group
4	Karna Bahadur Thakali	Male	Senior Citizen

Table 2: List of Focus Group Discussion (Men) from Syang, Mustang

S.N.	Name	Sex	Representation
1	Aaita Lal Thakali	Male	Mustang Disable Society
2	Suk Bahadur Thakali	Male	Village Chief
3	Mohan Lal Thakali	Male	Village representative
4	Ash Bahadur Thakali	Male	Village representative
5	Ranjit Thakali	Male	Youth Club
6	Narayan Prasad Thakali	Male	Village Representative
7	Suk Bahadur Thakali	Male	Village Representative
8	Aaita Lal Thakali	Male	Youth club, Member

Table 3: List of Focus Group Discussion (Women) from Syang, Mustang

S.N.	Name	Sex	Representation
1	Santa Thakali	Female	Mother's Group, Chairperson
2	Samjhana Thakali	Female	Mother's Group, Member
3	Kamala Thakali	Female	Mother's Group, Member
4	Usha Thakali	Female	Mother's Group, Member
5	H yolmo Thakali	Female	Mother's Group, Member
6	Purna Kumari Thakali	Female	Mother's Group, Member
7	Mangali Thakali	Female	Mother's Group, Member
8	Usha Thakali	Female	Mother's Group, Member
9	Uma Thakali	Female	Mother's Group, Member
10	Ratna Devi Thakali	Female	Mother's Group, Member
11	Aita Kumari Thakali	Female	Mother's Group, Member

Annex II: Major Flora and Fauna

Table 4: Timber Species

Local Name (Thakali Language)	Scientific Name	Common Name
Pasiki/Sangsiki	Juniper indica	Bhote Dhupi/Dwarf Juniper
Paparasiki	Juniper tibetica	Himalayan Pencil Cedar / Tibetan Juniper

Changsiki	<i>Juniperus recurve</i>	Weeping Juniper
Gobre Salla	<i>Pinus wallichiana</i>	Gobre Salla
Khelsing	<i>Betula utilis</i>	Bhojpatra
Bhote Pipal	<i>Populus ciliata</i>	Bhote Pipal
Bayans	<i>Salis species</i>	Bayans
Tite Salla	<i>Pinus patula</i>	Tite Salla- Mexican Weeping Pine

Table 5: Non-Timber Forest Products (NTFPs)

Local Name (Thakali Language)	Scientific Name	Common Name
Khala	<i>Prunus armeniaca</i>	Ban Aaru / Wild Apricot
Jhosing	<i>Juniperus indica</i>	Juniper
Apple / Syau	<i>Malus domestica</i>	Apple / Syau
Aaru / Apricot	<i>Prunus persica</i>	Aaru / Apricot
Pear / Naspati	<i>Pyrus pyrifolia</i>	Pear / Naspati
Walnut / Okhar	<i>Juglans regia</i>	Walnut / Okhar
Aarubakhada	<i>Prunus domestica</i>	Aarubakhada
Kagatibadam / Lemon	<i>Citrus limon</i>	Kagatibadam / Lemon
Gongbur	<i>Rhamnus species</i>	Buckthorn
Guyelo	<i>Centella asiatica</i>	Guyelo
Rasamkan	<i>Thymus serpyllum</i>	Himalayan Thyme
Tangsar	<i>Berberis aristata</i>	Berberry
Neymangiji	<i>Artemisia vulgaris</i>	Mugwort

Table 6: Fuelwood Species

Local Name (Thakali Language)	Scientific Name	Common Name
Dhupi	<i>Juniperus recurva</i>	Dhupi
Salla	<i>Pinus wallichiana</i>	Salla
Jhosing	<i>Juniperus indica</i>	Juniper
Apple / Syau	<i>Malus domestica</i>	Apple / Syau
Aaru / Apricot	<i>Prunus persica</i>	Aaru / Apricot
Bhote Pipal	<i>Populus ciliata</i>	Bhote Pipal
Bayans	<i>Salis species</i>	Bayans

Table 7: Important Shrubs

Local Name (Thakali Language)	Scientific Name	Common Name
Tyanglapucho	<i>Fagopyrum esculentum</i>	Himalyan Buckwheat
Aarapuchu/ Throny species	<i>Berberis aristata</i>	Aarapuchu / Throny species
Sapuchu	Berberry spp	Sapuchu
Tomjo	<i>Themeda triandra</i>	Red Oat Grass
Gimitung	N/A	Ban Masala

Jhiri	N/A	Masala
Jimbu	Allium hypsistum	Jimbu
Pandho	Allium spp.	Ban Lasun
White Tomo	Caragana gerardiana	White Tomo
Green Tomo	Rosa sericea),	Green Tomo
Jaundice Berry / Tisurdhung	Berberis lycium	Jaundice Berry / Tisurdhung
Chyanglamdung	Caragana geradiana	Chyanglamdung

Table 8: Medicinal Plants

Local Name (Thakali Language)	Scientific Name	Common Name
Yarsagumba	Ophiocordyceps sinensis	Yarsagumba
Pangmar	Delphinium species herb	Nirmasi
Panchaunle	Dactylorhiza hatagirea	Panchaunle
Jatamansi	Nardostachys jatamansi	Jatamansi
Pungkyu	Oxalis corniculata	Chulte Amilo
Sangman	Euphorbia stracheyi	Himalayan spurge
Kutki	Picrorhiza kurroa	Kutki
Jimbu	Allium hypsistum	Jimbu
Marangi	Rheum australe	Himalayan Rhubarb / Kom
Aalaro	Eryngium foetidum	Coriander
Tilina Chyau	N/A	Tilina Chyau
Kauli Chyau / Forest Mushroom	Lentinus edodes	Kauli Chyau / Forest Mushroom
Red Mushroom	Laetiporus sulphureus	Red Mushroom

Table 9: Wild Animals

Local Name (Thakali Language)	Scientific Name	Common Name
Himalayan Blue Sheep	Pseudois nayaur	Himalayan Blue Sheep
Kasturi/ Himalayan Musk Deer	Moschus leucogaster	Kasturi / Himalayan Musk Deer
Alpine Musk Deer	Moschus chrysogaster	Alpine Musk Deer
Snow Leopard	Panthera uncia	Snow Leopard
Hiimalayan Woolly Hare	Lepus oiostolus	Hiimalayan Woolly Hare
Golden Jackal / Syal	Canis aureus	Golden Jackal / Syal
Nepal Gray Langur	Semnopithecus schistaceus	Nepal Gray Langur
Chyangku	Canis lupus	Bwaso / Grey Wolf
Phyauro / Tibetan Fox	Vulpes ferrilata	Phyauro / Tibetan Fox
Leopard	Panthera pardus	Leopard
Himalayan Tahr	Hemitragus jemlahi- cus	Himalayan Tahr

Lokharke / Northern Palm Squirrel	Funambulus pennantii	Lokharke / Northern Palm Squirrel
Small Asian Mongoose / Nyauri Musa	Herpertas javanicus	Small Asian Mongoose / Nyauri Musa
Himalayan Field Rat / Musa	Rattus pyctoris	Himalayan Field Rat / Musa
Ban Biralo / Pallas's Cat	Otocolobus manul	Ban Biralo / Pallas's Cat
Pho	Naemorhedus goral	Ghoral

Table 10: Birds

Local Name	Scientific Name	Common Name
Danphe	Lophophorus impejanus	Danphe
Giddha	Gyps himalayensis	Himalayan Griffon Vulture
Large-billed Crow / Jungle Crow	Corvus macrorhynchos	Large-billed Crow / Jungle Crow
Pigeon	Columba rupestris	Pigeon
Bhangera	Passer domesticus	Sparrow
Chyakura	Alectoris chukar	Chukar Partridge
Nyalang	Pyrrhocorax pyrrhocorax	Red-billed Chough
Rato Chara	Carpodacus sipahi	Scarlet Finch
Jhejhenemang	Prunella collaris	Alpine Accentor
Kauwa	Corvus splendens	House Crow
Dhukur	Streptopelia decaocto	Eurasian Collared Dove
Himalayan Owl	Strix nivicolium	Himalayan Owl
Chamera	Rhinolophus ferrumequinum	Greater Horseshoe Bat
Chil	Aquila nipalensis	Steppe Eagle
Bhyakur	Turdoides nipalensis	Spiny Babbler
Phaphar Chara	Upupa epops	Common Hoopoe

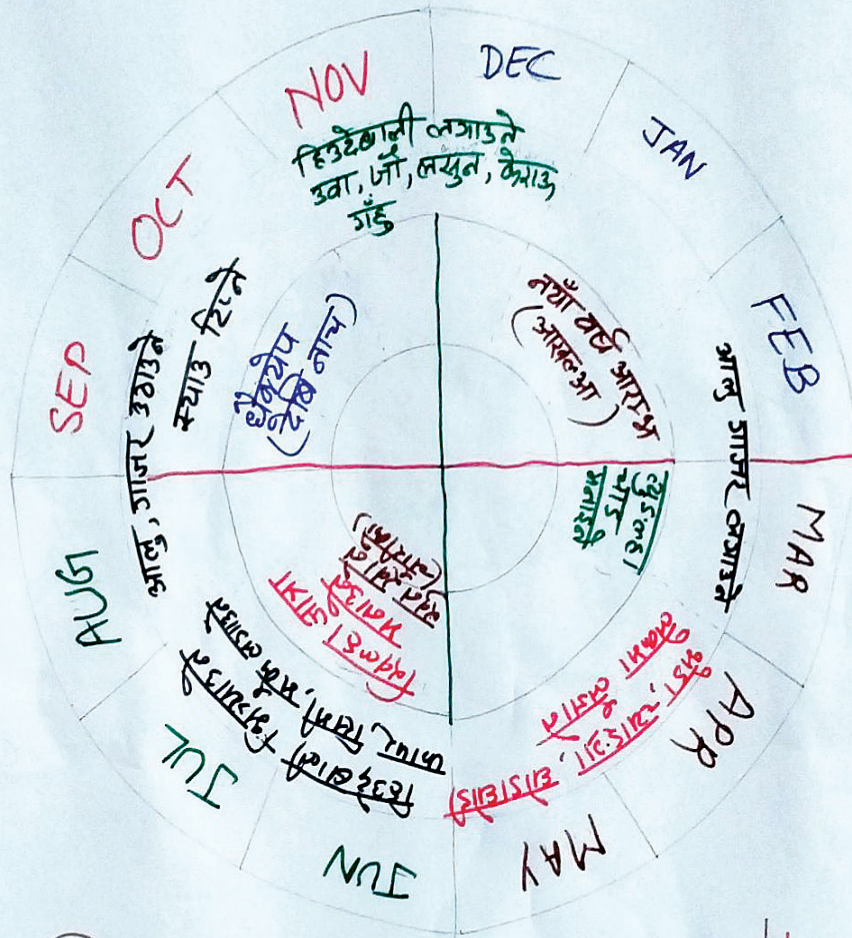
Table 11: Endangered Wild Animal

Local Name	Scientific Name	Common Name
Hiu Chituwa	Panthera uncia	Snow Leopard
Syal	Canis aureus	Golden Jackal
Nepal Gray Langur	Semnopithecus schistaceus	Nepal Gray Langur
Bwaso/Chyangku	Canis lupus	Grey Wolf
Phyauro	Vulpes ferrilata	Tibetan Fox

Seasonal

Seasonal

Calendar

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ जलवायु परिवर्तन सामुदायिक कार्यक्रम

महाराजगञ्ज, काठमाडौं, नेपाल, फोन: ९७७-९-४५९५३७६, इमेल: info@nefinclimatechange.org
वेबसाइट: www.nefinclimatechange.org

